ԱՐՏԻԵԼԵԱՆ
ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԲԱՊԱԿԱՆ

20ՐԴ ՏԱՐԻ

1890

ՕԳՈՍՏՈՍ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽԱՒԱՐԷ Ի ԼՈՅՍ 361
ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՆԴԻՍԻ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 372
ՎԱՆՔ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ Ի ԿԵՍԱՐԻԱ ԵՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՑ 376
ՄԱՅՐՆ ՈՐԴԵԿՈՐՈՅՍ 379
ՔՆԱՐՆ ԻՄ Ի ՇԻՐԻՄ ՍԻՐԵԼԵԱՑ 380
ՍԻՍ ԵՒ ԻՐ ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴՔ 381
ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՄՈՒՆՔ 388
ՓՇՐԱՆՔ 391
ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԻՇԵՐ (Ք—Ֆ) 392
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (Շ—Ֆ) 395
ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ 400
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ 401
ԼՐԱՔԱՂ 403
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ 405
ՎՐԻՊԱԿ 408

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ի ՏԱՐԻ 1890 ՕԳՈՍՏՈՍ

ԽԱԻԱՐԷ Ի ԼՈՅՍ

ԴԼՈՒԽ Դ.

ԱՄԵՆԻ ԴԵՂԵՑԻԿ ՏԵՍՔԸ

Գարուն է — հիւսիսային Իտալիոյ դեղեցիկ գարունը։ Քէն-յօն բարեկամս և ես, զոյգ մը բաղդաւոր և դանդաղ ընկերներու պէս, կ'դեգերինք Դուրին՝ ուղղանկիւնի քաղքին զանազան կողմերը։ Շաբաթ մը կայ որ հոս ենք, այնպէս որ բաւական ժամանակ ունեցանք այցելելու՝ իրրև կարևոր պարտաւորութիւն, քաղքին նշանաւոր վայրերը։ Տեսանք Սան Ճիովանիի և եկեղեցիները։ Ելանք, կամ բեռնակիր կենդանիներ մեզ առին տարին դէպ ի վեր Լա Սուբէրկա, ուր աչքէ անցուցինք Սավուայի իշխանական տոհմին մահարձանը։ Տեսանք նաև Մատամա մեծաքարթամ հին պալատն՝ որ Գասդէլը հրապարակին վրայէն իր ահարկու ճակատը կ'ցուցնէ մեր օթևանին։ Զննելեցանք

պարզ և տեսքովն անչափ Ռէալէ ապարանին վրայ, և մեր խընդուքը բռնեց երբ հասանք Գարինեան պալատին ծաղրաշարժ ազիւսակերտ զարդերուն առջև։ Մեր քննադատութեան առարկան եղաւ պատկերներու բաւական անշուք թանդարանը։ Իրաւի՝ Դուրին քաղաքն վեր վար շրջելով՝ այնքան ընտանեցանք անոր որ մեր ապշութիւնը դադրեցաւ, և այլևս իբրև ողորմելի մանր հիւլէներ չենք նկատէր մեր անձն՝ երբ այժմ ահագին հրապարակներու վրայ կանգ առած՝ մեր վիզերը կ'երկնցուցանենք նայելու համար Մարջէտիի պրոնզէ ահաւոր արձանները։

Մեր այցելութիւնները կ'աւարտին։ Հիմակ դէս ու դէն կը թափառինք ու կ'վայելենք զմայլելի օդն, փորձելով մեր դանդաղ այլ գոհունակ մտքին կայան մը տալ և որոշել թէ երբ պիտի հեռանանք քաղքէն և ուր պիտի լինի մեր յաջորդ դադարման վայրը։

Բոի ընդարձակ արահետը բռնելով կ'յառաջանանք. տեղ տեղ կ'կենանք որպէս զի դիտենք այն ուշադրաւ դրպակներն որ հովանաւոր կամարներու ներքև թաղուն կ'երևին։ Կ'անցնինք Վիդոր Էմմանուէլի լայնարձակ հրապարակէն, կ'հասնինք այն կամուրջն որու կրանիտէ հինգ կամարները կ'բոլորեն դասական Բոն. զմբեթաւոր եկեղեցւոյն շրջանն ընելով՝ կ'քալենք դէպ ի լայն ոտուերուտ շաւիղն որ կ'տանի Քափուչինեանց մենաստանը. ասոր դիմացը դանուած ընդարձակ դարատափն մեր սիրական զբօսավայրն է։ Ահա այս տեղ կարող ենք թափառիլ և մեր ոտից տակ տեսնել զետը, մեծ քաղաքն՝ որ ծայրագոյն ափերէն կ'տարածուի հեռուն, քաղքէն անդին բաց դաշտավայրն, և հեռուն, շատ հեռուն՝ հորիզոնին վրայ՝ փառահեղ Ալպեանց սառնապատ գագաթներն՝ որով և Մոնդէ Ռոզան և Մեծն Բարատին, որ դէպ ի երկին կ'ծրարին։ Անտարակոյս այս դարատափէն մեր առջև ծաւալած տեսարանն շատ աւելի զմայլում կ'պատճառէ մեզ քան թէ եկեղեցիներն, պալատներն ու պատկերները։

Այս ակնապարար տեսարանն անյաղարար վայելելէ ետև՝ կ'վերադառնանք դանդաղօրէն՝ ինչպէս որ եկած էինք։ Մի քանի վայրկեան մեր օթևանը մնալէն ետև՝ անորոշ փափաք մը կը մղէ մեզ անցնիլ մեծ հրապարակէն, և դնալ դէպ ի Վիա տի Սէ՛միներիս, և ապա՝ քսաներորդ անգամն լինելով՝ կ'դանուինք Սան Ճիովաննի եկեղեցւոյն առջև։ Դլուխս օդին մէջ ծածանելով կայ կ'առնում որ զմայլիմ անոր ճարտարապետական գեղջն

վրայ որ կ'ներկայէր մեր աչաց իր մարմարեայ չքեղ ճակատը, և երբ կ'ջանամ մի առ մի գնել այդ հրաշալիքն, Բէնյոն բարեկամս զարմանքս կ'շարժէ յայտնելով ինձ թէ ժողովրդի է մտնել տաճարը։

— Բայց ուխտ ըրինք, ըսի, որ եկեղեցիներու ներքնակողմն, նկարներու թանգարաններն և գրօսաշրջիկներու ուրիշ զարաններն այլ ևս չպիտի տեսնեն մեզ։

— Ի՞նչ բան ուխտադրուժ կ'ընէ լաւագոյն մարդը։

— Կարծեմ շատ բաներ։

— Բայց մասնաւորապէս բան մը։ Երբ ակնապիշ կ'նայիս աշտարակներու և կամարակալներու և կ'ջանաս քննել որպէս թէ Ռիւսքէնի չափ կարող ես հասկնալ ճարտարապետական արուեստը, ամենէ գեղեցիկ տեսարանն, զեղանի կին մը կ'անցնի առջևէդ։

— Կ'իմանամ — կ'արձակեմ ուխտդ։

— Շնորհակալ եմ։ Այդ կինը մտաւ եկեղեցի։ Բարեպաշտութիւնս բռնեց, ես ալ ներս պիտի մտնեմ։

— Բայց մեր զլանիկները։

— Մուրացկաններուն նետէ։ Կիլկէրդ, մկդի թող ժլատի սովորութիւններ՝ որ անզգալի կերպով կրնան ծանրանալ։

Քաջ գիտնալով որ Բէնյոն առանց ծանրակշիռ պատճառի չէր հրաժարէր Հավանաի գերընտիր զլանիկէ մը, իր առաջարկն ընդունեցի և անոր ետևէն մտայ Սան Ճիովաննիի մութ ու պաղ ստուերներուն մէջ։

Ժամերգութիւն չկար։ Մանր մունր սովորական խմբեր՝ իրրև հանդիսատես, վեր վար կ'շրջէին և հիացմամբ կ'նայէին իրենց ցոյց տրուած գեղեցկութեանց՝ զորս չէին կարող ըմբռնել։ Ասդիս անդին կ'երևէին ցիր ու ցան լռին պարեպաշտներ։ Բէնյոն չորս դին նայեցաւ աշխուժիւ որպէս զի գտնէ ոգեղէն գեսարանը, և շատ չանցաւ կինը տեսաւ։

— Այս կողմն եկուր, ըսաւ նա։ Նստինք և իրրև ջերմեռանդ կաթոլիկներ երևինք։ Այս տեղէն կարող ենք նէրա կիսապէմը տեսնել։

Բարեկամիս մօտ կեցայ և մի քանի նստարաններէ անդին գիտեցի իտալացի պատաւ կին մ'որ ծունր դրած ջերմագին կ'աղօթէր, մինչդեռ իր մօտ աթոռի մը վրայ նստած էր շուրջ քսան երկու տարեկան օրիորդ մը։

Այդ օրիորդը կարող էր գրեթէ ոևէ երկրի պատկանիլ։ Իր ունքն ու գետնահակ արտևանունքն ցոյց կ'տային որ սև էին իր աչկունքն, բայց իր դիմաց ղուտ ղեղին դոյնը, քնքուշ կանոնաւոր գծերը, խարտեշ խիտ մազեր թերևս ոևէ ազգի դրոշմն կ'ընծայէին կերպարանին։ Թէև՝ այս իրաւ է, որ եթէ միայնակ տեսնէի զինք, պիտի ըսէի թէ այդ օրիորդն անգլուհի մ'է։ Նէ աղուոր այլ պարզօրէն հագուած էր, և իր ձևերէն կը դիտէի որ եկեղեցւոյն ընտանի էր։ Չէր նայէր այս ու այն կողմն, վեր վար, ինչպէս սովոր է նայիլ նորեկ հանդիսատես մը։ Նէ անշարժ նստած էր՝ մինչ'ւ որ իր ընկերուհին աղօթքն աւարտէ։ Որքան որ արտաքին երևոյթէ կարելի էր դատել, օրիորդն մասնաւոր նպատակի մը համար, ոչ բարեպաշտական և ոչ հետաքրքրական, չէր եկած եկեղեցին։ Հաւանական է որ պառաւ կնկան իբրև ուղեկից ներկայ կ'գտնուէր։ Այս պառաւն, որ տեսակ մը բարձրադիր սպասուհւոյ մ'երևոյթը ունէր, առ Աստուած ուղղած ջերմագին աղօթքէն այնպէս կ'երևէր թէ շատ բաներու կարօտ էր։ Կ'տեսնէի որ իր նուրբ շրթերն անդադար կ'շարժէին, և թէև անլսելի էին իր խօսքերը, բայց տարակոյս չկար որ սրտաբուխ ու անկեղծ էին իր աղերսները։

Բայց իր մօտակայ օրիորդն ոչ մասնակից կ'լինէր աղօթից և ոչ իրեն կ'նայէր։ Արձանի պէս յաւէտ անշարժ — աչկունքն միշտ վար — ըստ երևոյթին խոր մտմտուքի մէջ ընկղմած՝ և, կարծեմ տխրագին մտմտուքի մէջ, նէ կ'նստէր անտարբեր, նոյն պահուն ցոյց տալով մեզ միայն իր դէմքին կատարուն կիսանկարը։ Անշուշտ Փէնյօնի գովեստն չափազանց չէր։ Օրիորդին դէմքն մասնաւոր հրապոյր մ'ունէր ինձի համար, և ոչ նուազ գրաւիչ էր այդ դէմքին կատարեալ անդորրութիւնը։ Հետզհետէ փափաքս կ'աւելնար տեսնելու օրիորդին բոլոր երեսը, բայց որովհետև ակներև անքաղաքավարութիւն մը պիտի լինէր եթէ փափաքս կատարելու համար տեղէս շարժէի, ստիպուեցայ սպասել մինչև որ պատահմամբ իր գլուխն մեր կողմը դարձնէ։

Նոյն պահուն իտալացի պառաւ կինը կարծես թէ իր կրօնական պարտաւորութիւնն աւարտած կ'երևէր։ Տեսնելով որ կ'պատրաստուէր խաչ հանել, ոտք ելայ և արտորնոք դիմեցի եկեղեցւոյն դուռը։ Մի քանի վայրկեան ետք՝ օրիորդն և իր ընկերուհին քովէս անցան և կարող եղայ տեսնել զանի լիովին, մինչդեռ կ'սպասէր որ պառաւն իր մատը թրջէ օրհնած

ջրին մէջ։ Շատ ու շատ գեղեցիկ էր անշուշտ օրիորդն, բայց տարօրէն բան մը կար իր գեղեցկութեան մէջ։ Այս բանս նշմարեցի երբ պահ մ'օրիորդին աչերն իմ աչերուս հանդիպեցան։ Թէև սև ու չքեղափայլ էին այդ աչերն, բայց անոնց մէջ երազային հեռադէտ ակնարկ մը կ'երևէր — ակնարկ մ'որ կարծես թէ դէպ ի հեռուն կ'թռէր և կ'նայէր ի վեր անդր քան տեսնուած առարկան։ Այդ ակնարկը հետաքրքրաշարժ սպասորութիւն մ'ըրաւ իմ վրայ։ բայց որովհետև բոպէ մը միայն աչերս նէրա յարեցան հազիւ կարող էի որոշել թէ այդ սպասորութիւնն ախորժելի էր թէ ոչ անախորժ։

Օրիորդն և իր ընկերուհին մի քանի վայրկեան կեցան գըբան վրայ, այնպէս որ Բէնյօն և ես անոնց առջևէն անցանք։ Բարեկամիս հետ խօսքը մէկ ընելով դուրսը կայ առինք։ Այս ընթացքը թերևս անպատշաճ թուէր, սակայն հետաքրքիր էինք տեսնել օրիորդին երթն, որու տեսքն այնքան յուզեր էր մեր ուշադրութիւնը։ Երբ եկեղեցւոյն դռնէն դուրս կ'ելնէինք՝ պիտեցի մարդ մ'որ սեմին մօտ կ'սպասէր — միջահասակ և աղնուադէմ մարդ մ'որ թիկնեղ էր և ակնոցներ ունէր։ Եթէ իր ընկերական դիրքը որոշելու փափաք մը զգայի, պիտի ըսէի թէ գիտնական դասակարգի վերաբերող մարդ մ'էր։ Իսկ իր ազգայնութիւնն ակներև էր, իտալացի մ'էր մինչև մատին ծայրը։ Անշուշտ անձի մը կ'սպասէր, և երբ օրիորդն՝ որու կ'հետևէր պառաւ կինն, Սան Ճիովանիի եկեղեցիէն ելաւ, այդ մարդն խսկոյն յառաջ անցնելով՝ անոնց մօտեցաւ։

Պառաւ կինը զարմացման թեթև ու սուր ճիչ մ'արձակեց։ Անոր ձեռքը բռնեց ու համբուրեց։ Յայտնի էր թէ այդ պարոնին գործը պառաւ սպասուհւոյն հետ էր։ Նա մի քանի խօսք ըսաւ պառաւ կնկան, ապա մեկուսի տանելով զանի՝ միասին բաւական տեղ քալեցին՝ եկեղեցւոյն շուքին ներքև, և՝ ըստ երևոյթին՝ լրջօրէն և արագօրէն կ'խօսէին, մերթ ընդ մերթ ակնարկ մը նետելով դէպ ի օրիորդը։

Երբ ընկերուհին զինք թողուց, օրիորդն մի քանի քայլ առաւ։ ապա կեցաւ և մեզի դարձուց դէմքն՝ որպէս թէ պառաւ կնկան կ'սպասէր։ Ահա այն ժամանակ կարող եղանք տեսնել իր գերակատար դէմքն ու ամբողջ հասակը։ Փոքր ինչ հեռու գտնուելով՝ կարող էինք օրիորդին նայիլ առանց կոչտութեան կամ անխոհեմութեան։

— Գեղանի է, ըսի, աւելի Լնքգինքիս քան Բէնյօնի։

— Այո՛, գեղանի է — բայց ոչ կարծածիս չափ գեղանի։ Թերութիւն մ'ունի նէ, բայց կարելի չէ ըսել թէ ինչ է։ Միթէ կենդանութիւնն է պակաս թէ ոչ բացատրութիւն։

— Ես չեմ կարող պակասութիւն մը դանել, ըսի այնքան խանդով որ Ֆէնյօն սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ։

— Միթէ անգլիացի պարոններ այսպէս ակնապիշ կ'նային իրենց հայրենի կանանց և հրապարակի վրայ կ'գնահատեն։ կամ արդեօք այդ սովորութիւնն իտալացի կանանց համար միայն ի գործ կ'դնեն։

Այս յանդուգն հարցումն ընողը անձ մ'էր որ իմ քովս կը գտնուէր։ Բարեկամիս հետ միասին դարձանք և տեսանք բարձրահասակ մարդ մ'որ մեր ետին կանգուն կեցած էր։ Կանոնաւոր էին իր դէմքին գծերն, բայց անախորժ տպաւորութիւն մ'ըրին մեր վրայ։ Առաջին ակնարկով կարելի էր դիտել որ խիստ պէխեր կ'սքօղէին հեգնական բերան մը, և իր սև աչերն ու յօնքը պատրաստ էին պռստիլ ազիտաբեր բարկութեամբ։ Նոյն պահուն այդ մարդուն դէմքին վրայ միայն գուռզ ամբարտուանութիւն մը կ'երևէր — մասնաւորապէս դաժան երևոյթ մ'որ յատուկ է օտարականի մը, ինչպէս կ'թուէր ինձ, անգլիացիի մը նկատմամբ։ Դիւրին էր նկատել որ օտարական մ'էր, թէև կատարեալ անգլիական շեշտով կ'խօսէր։

Լեղուիս ծայրն խիստ պատասխան մ'ունէի տալու, երբ Ֆէնյօն՝ որ շատ հնարագէտ երիտասարդ մ'էր, և գիտէր ըսել և ընել յարմար բանն յարմար տեղն՝ իզմէ առաջ անցաւ։ Նա փեղջրը հանեց և երկար խոնարհութիւն մ'ըրաւ այնպէս շնորհքով և աստիճանաբար ծռելով, որ անհնար էր ըսել թէ՝ ուր կ'սկսէր հեգնութիւն և ուր կ'վերջանար ներումն։

— Պարոն, ըսաւ նա, անգլիացին կ'ճամբորդէ ձեր աղջոր երկիրն որպէս գի տեսնէ ու գովէ ամեն ինչ որ գեղանի է բնութեան և արուեստից մէջ։ Եթէ մեր գովեստը թշնամանք կ'նկատէք, ներում կ'խնդրենք։

Մարդը յօնքը պռստեց, չկրնալով որոշել թէ արդեօք իմ բարեկամս կատակի ձևով թէ ոչ լրջօրէն կ'խօսէր։

— Եթէ անվայել կ'գտնէք մեր ընթացքը, համէցէք, պարոն, մեր ցաւն յայտնել այդ տիկնոջ։ Թերևս նէ ձեր կենակիցն է կամ ձեր դուստրը։

Որովհետև մարդը դեռ նորատի էր, այդ վերջին ենթադրութիւնը հեգնական էր։

— Ոչ կինս է և ոչ դուստրս, ըսաւ իտալացին կարուկ կերպով մը։

Բէնյօն խոնարհութիւն մ'ըրաւ։

— Ա՛հ, ուրեմն բարեկամուհի մ'է։ Թայլ տուէք ինձ շնորհաւորել ձեզ այս մասին, նոյնպէս շնորհաւորել ձեզ որ այնքան քաջ կ'խօսիք անգլիական լեզուն։

Բէնյօն այնքան շնորհալի և բնական կերպով կ'խօսէր, որ իտալացին սկսաւ շփոթիլ։

— Շատ տարիներ Անգլիա բնակած եմ, ըսաւ մարդը համառօտ։

— Շա՛տ տարիներ։ Ես բնաւ չէի կարծեր, քանի որ դուք, պարոն, չէք սորված անգլիական յատկութիւն մը՝ որ շատ աւելի կարևոր է քան չեշտն ու բարբառն։

Բէնյօն լռեց և մարդուն երեսը նայեցաւ այնքան անմեղ և հետաքնին աչքք որ նա ծուղակն ինկաւ։

— Եւ խնդրեմ, ինչ կրնայ լինիլ այդ յատկութիւն, հարցուց իտալացին։

— Այս է՝ ուրիշին բանին չխառնուիլ, ըսաւ Բէնյօն կտրուկ ու սուր ձայնով մը, և կռնակը դարձուց իր խօսակցին՝ որպէս թէ վիճաբանութիւնը վերջ առած էր։

Բարձրահասակ մարդուն դէմքն կարմրեցաւ կատղութենէն։ Աչքս անոր վրայ սևերեցի, վախնալով որ բարեկամիս դէմ կը յարձակի, բայց նա խոհեմութիւն համարեց հանդարտ մնալ։ Միայն անէծք կարդալով անցաւ դնաց և խնդիրն դադարեցաւ։

Մինչդեռ այս խօսակցութիւնը կ'շարունակուէր, իտալացի պառաւ կինն իր գիտնական բարեկամը թողեր և դեռատի օրիորդին միանալով, անոր հետ ճամբայ ելեր էր։ Իսկ մեր ամօթապարտ իտալացին չիտակ դնաց այն մարդուն մօտ որ պառաւ սպասուհւոյն հետ խօսքի բռնուած էր, և անոր թևը մըտնելով ուրիշ ճամբայ զարկաւ անոր հետ։ Շատ չանցաւ՝ երկուքն ալ աչքէ հեռացան։

Բէնյօն միտք չունէր հետևելու կանանց, իսկ ես, եթէ այդ փափաքն անդամ ունենայի, պիտի չինէի այդպիսի բան մ'առաջարկել։ Սակայն՝ այս իրաւ է որ վաղն Սան Ճիովաննին վերսին այցելելու դիտաւորութիւնն սկսեր էր ծաղիլ մտքիս մէջ։

Բայց այլևս չտեսայ օրիորդն։ Ձեմ համարձակիր ըսել թէ քանի քանի անգամ գայի այն եկեղեցին։ Դուրին կի, այլ ոչ

սիրուն աղջիկն և ոչ իր սպասուհին իմ ճամբուս վրայ կրկին չե-
ր ելցան։ Իսկ ստէպ հանդիպեցանք փողոցներուն մէջ մեր լիբ
բարեկամին՝ որ մեզ պատուեց իր խոժոռ նայուածքով՝ միշտ
անտես մեզի համար։ բայց այն անուշ էակին, դժգոյն դէմքով
և տարօրինակ սև աչերով աղջկան նշոյլն անգամ չկրցանք
տեսնել։

Անհեթեթ պիտի լինէր ըսել թէ՝ սիրահարեր էի կնկան մը
զոր միայն մի քանի վայրկեան նշմարեցի — որու բնաւ չխօսեր
էի — որու անունն ու բնակարանն անծանօթ էին ինձ, բայց
պարտիմ խոստովանիլ, թէ որքան որ աչերը կրնան խօսիլ,
շատ աւելի յարած էի այդ աղջկան քան ինձ ծանօթ ուրիշ ո
և է աղջկան հետ։ Թէև նէ իրեն յատուկ գեղեցկութիւն մ'ու-
նէր, չէի կարող բացատրել թէ ինչու համար այսքան կ'հրա-
պուրէր կամ կ'դիւթէր զիս։ Շատ ու շատ գեղանի կիներ տե-
սած էի, և սակայն այդ օրիորդը վերստին տեսնելու աղօտ յու-
սով կ'մնայի Դուրինի մէջ՝ մինչև որ Ֆէնյօնի — իմ բարեմիտ
բարեկամիս, համբերութիւնը հատաւ — մինչև որ նա յայտա-
րարեց որ՝ եթէ քաղքէն անմիջապէս չմեկնիմ, ինք մինակ ճամ-
բայ պիտի ելնէ։ Ի վերջէ՝ խնդիրը կատարեցի։ Տաս օր անցեր
էր և տակաւին ցանկալի էակին հանդիպելու բաղդը չէի ունե-
ցած։ Ուստի մեր պատրաստութիւններն ընելով՝ նորանոր տե-
սարաններ այցելելու ելանք։

Դուրին քաղքէն դէպ ի հարաւ դիմեցինք — Ճէնովա, Ֆրո-
բանս, Հռոմ և Նափոլի, և ուրիշ աննշան վայրեր։ ապա ան-
ցանք Սիկիլիա, և ի Բաթէրմօ, յատուկ կարգադրութեան մը
համեմատ, հիւրընկալութիւն գտանք գրօսանաւի մը մէջ որ մեր
մէկ ուրիշ բարեկամին կ'վերաբերէր։ Մեր ուղևորութիւնը ծա-
նրը ծանր շարունակեցինք, մեր այցելած քաղաքներն որքան որ
յարմար էր մնալով, այնպէս որ երբ գրօսանաւն իր արշաւն ա-
ւարտեց և մեզ Անգլիա տարաւ, ամառը գրեթէ անցեր էր։

Դուրին քաղքէն ելնելէս ի վեր՝ քանի քանի անգամ մտա-
ծեցի ի Սան Ճիովանանի տեսած աղջկանս վրայ — այնքան ստէպ
կ'յիշէի այդ օրիորդն որ սկսայ ծիծաղիլ այս յիմարութեանս
վրայ։ Մինչ ցայն կէտ՝ երբէք մտքիս մէջ չէի պահած կնկան մը
դէմքին յիշատակն այնքան երկար ժամանակ։ Կ'երևի թէ նէրա
գեղեցկութեան ձևին մէջ կար ինձի համար բան մը որ արտա-
սովոր հրապոյր մը, հմայիչ զօրութիւն մ'ունէր։ Միտքս կ'բերէի
նէրա մէն մի գիծը — կարող էի, եթէ նկարիչ լինէի, նկարել

նէրա կենդանագիրն, լոկ յիշողութեանս վստահելով։ Միծաղէր, ինչպէս և ես կ'ծիծաղէի իմ յիմարութեանս վրայ, ինչ օգուտ, չէի կարող ծածկել, որ թէև մի քանի վայրկեան միայն տեսայ այդ օրիորդն, բայց այդ տեսութեան տպաւորութիւնն օրէ օր կ'սաստկանար՝ փոխանակ նուազելու։ Շատ դղջացի որ Դուրինէն հեռացեր էի առանց մի անգամ ևս տեսնելու այդ էակն — պարտաւոր էի մնալ, եթէ այդ նպատակին համար ամիսներ իսկ անցնելու պէտք լինէր։ Այս կարծիքն ունէի թէ այդ քաղքէն հեռանալով, կորուսեր էի բաղդ մ'որ մի անգամ կրնայ պատահիլ մարդու կենաց մէջ։

Գէնյօն և ես իրարմէ բաժնուեցանք ի Լոնտոն։ Նա կերթար անհոգ Սկովտիա վայրի աքաղաղ որսալու, իսկ ես գործով Բրիէնդ փողոցը կ'դիմէի։ Ցամրաքայլ կ'ինջնէի այդ լայն պողոտայն, բայց իմ խորհուրդներս շատ հեռու էին։ Անխոհեմ փափաք մը սրտէս վանելու կ'ջանայի — իսկոյն Դուրին դառնալու փափաքն։ Կ'խորհէի մութ տաճարին և երեք ամիս առաջ տեսածս սիրուն դէմքին վրայ։ Եւ երբ մտովին կ'տեսնէի այդ օրիորդն և իր ընկերուհին եկեղեցւոյն մէջ, աչքս վեր դարձուցի և ահա Լոնտոնի ծոցն տեսայ այդ անձերն որ իմ առջևս էին։

Թէև հիացած էի, բայց չէի կրնար մտածել որ սխալած եմ։ Եթէ տեսածս երազ կամ առ աչօք տեսիլ չէր, անտարակոյս այն էակն էր որու վրայ ստէպ խորհեր էի, և որ ահա դէպ իմ կողմս կ'քալէր իր պառաւ սպասուհւոյն հետ։ Կարծես թէ նոր կ'ելնէին Սան Ճիովանիի եկեղեցիէն։ Միայն պառաւ կնկան արտաքին տեսքը փոխուած, անգլիացի սպասուհւոյ մը պէս հագուած էր, մինչդեռ օրիորդն միշտ նոյնն էր։ Գեղանի, աւելի գեղանի քան երբէք։ կարծեցի թէ սիրտս կ'ոստոստէր։ Իմ քովէս անցան։ բնական ապդումով գլուխս դարձուցի և աչքս անոնց հետևեցայ։ Այո՛, ճակատագիրս էր այս։ Քանի որ այսպէս անակնկալ կերպով գտեր էի օրիորդն, պարտաւոր էի հոդ տանիլ որ վերստին աչքէ չհեռացնեմ։ Ընդունայն էր այլ ևս զգացումս աքօղելու ջանալ։ Երբ սիրականս նորէն դէմ առ դէմ տեսայ այն այլայլութիւնն որ սաստիկ յուզեց գիս ճշմարտութիւնն երևան հանեց։ Կ'սիրէի — խանդագին կ'սիրէի։ Երկու, միայն երկու անգամ տեսած էի օրիորդն, բայց այսչափը բաւական էր համոզելու գիս, որ եթէ երբէք կեանքս ուրիշի մը կենաց հետ պիտի կապուէր, անտարակոյս այս կնոջ հետ պիտի կապուէր, կլին մ'որու անունը, տունն կամ հայրենիքն ինձ անյայտ էին։

Այժմ բան մը միայն կ'մնար ինձ ընելու։ Պարտաւոր էի հետեւիլ այդ երկու կանանց։ Ուստի՝ մէկ ժամ և աւելի հետեւեցայ անոնց ուր որ գացին՝ միշտ պատշաճ հեռաւորութիւն մը պահելով։ Սպասեցի դուրսն՝ երբ անոնք մէկ երկու կրպակ մըտան, և երբ վերստին սկսան քալել՝ խոհեմութեամբ և անխոտոր անոնց ետեւէն պնդեցի։ Այնքան հեռու կ'մնայի որ իմ պնդումս աստես կ'մնար և անպատեհութիւն մը չունէր։ Քիչ ատենէն Բիճէնդ փողոցէն ելան և շարունակեցին իրենց քալուածքն մինչև որ հասան Մէյտա փողոցին միաչար տուներէն միոյն առջև։ Մտան այդ տունն զոր նշանակեցի և երբ մի քանի վայրկեան ետքն այն կողմէն անցայ, տեսայ ճակատի պատուհանին առջև օրիորդն որ թաղարի մը մէջ ծաղիկներ կ'դնէր։ Այլ տարակոյս չկար որ այն էր իր բնակարանը։

Ճակատագիր էր այս։ Սիրահարած էի և սիրոյս դրդման համեմատ շարժելու կ'պարտաւորէի։ Հարկ էր այս անծանօթին վրայ կարևոր տեղեկութիւններ ստանալ։ Հարկ էր ծանօթանալ օրիորդին հետ և այսպէս իրաւունք ունենալ նայելու այն տարօրէն այլ գեղեցիկ աչերուն։ Հարկ էր լսել անոր խօսքը։ Վերստին սկսայ ծիծաղիլ այս անհեթեթ սիրահարութեանս վրայ։ Կ'սիրէի կին մ'որու ձայնը բնաւ լսած չէի, որու բնիկ լեզուն անյայտ բան մ'էր ինձի համար։ Բայց սէրն արդէն անհեղեղութեանց աղբիւր մ'է։ Երբ միանգամ ձեռք կ'առնու այն մտրակն մեզ տարօրինակ ճամբաներ կ'քշէ։

Ի վերջէ յանդուգն որոշում մ'ըրի։ Ետ դարձայ և չիտակ անծանօթիս տունը գացի։ Դուռը բացաւ մաքուր հագուած սպասաւոր մը։

— Մի թէ վարձու սենեակներ ունիք, հարցուցի, այնպէս կարծելով թէ անծանօթն միայն վարձակալ մ'է այդ տան մէջ։

Սպասաւորը հաստատական պատասխան տուաւ, և երբ փափաք յայտնեցի տեսնելու պարապ սենեակներն, ցոյց տուին ինձ ճաշարան մը և ննջարան մը գետնայարկին վրայ։

Եթէ այդ սենեակներն զնդաններ լինէին, փոխանակ սիրուն և հովասուն վայրերու — եթէ թափուր ու մերկ լինէին, փոխանակ լաւ կահաւորուած լինելու — եթէ վարձն յիսուն ոսկի լինէր չաբաթն, փոխանակ այն չափաւոր գնոյն զոր խնդրեցին իզմէ, անտարակոյս դարձեալ պիտի բռնէի։ Պատրաստ էի ամեն առաջարկ ընդունելու։ Իսկոյն տանտիրուհին կոչելով սակարկութիւնն ըրի։ Եթէ այդ բարեսիրտ կինն իմ սրտիս վի-

ճակը գիտնար, անշուշտ ոսկեղէն հունձ մը պիտի քաղէր իր գետնայարկ սենեակներէն։ Սակայն բանի մը մէջ միայն պա-հանջող գտայ զինք. վկայութիւններ խնդրեց իմ բնաւորու-թեանս մասին։ Շատեր ցոյց տուին. դոհ եղաւ, և ապա կանխիկ վճարեցի միամսեայ վարձն և թոյլտուութիւն խնդրեցի, քանի որ նոր հասէր էի Լոնտոն և իսկոյն բնակարանի մը պէտք ունէի, որ նոյն իրիկուն իսկ հաստատուիմ տան մէջ։

— Զմոռնամ հարցնելու — ըսի անհոգս, մինչ դուրս կ'ելնէի որ սնաուկս բերեմ — արդեօք ուրիշ տնեցիներ ունիք — յու-սամ որ մանկիկներ չկան։

— Ո՛չ, պարոն — միայն տիկին մը կայ և իր սպասուհին։ Առաջին դատիկոնը կ'բնակին — շատ հանդարտ անձեր են։

— Շնորհակալ եմ ձեզ, ըսի. յուսամ որ հանգիստ պիտի լինիմ։ Այս երեկոյ ժամը եօթին պիտի վերադառնամ։

Արդէն Ուօլբօլ փողոցը նորոգած էի իմ հին սենեակներուս վարձն՝ իմ անծանօթս տեսնելէն առաջ. ուստի հարկ եղեր էր փոխել յատակագիծս։ Դացի հին տունս և բոլոր պէտք եղած-ները ծրարելէ ետև՝ իմացուցի տան մարդոց որ մի քանի շա-բաթ բարեկամի մը տուն հիւր պիտի մնամ։ Սենեակներս նոյն ժամանակ ուրիշի վարձու չպիտի տային։ ժամն եօթին Մէյտաի փողոցը դարձայ և անդ հաստատեցի բնակութիւնս։

Անտարակոյս ճակատագրին մատը կար այս կարգադրու-թեան մէջ։ Այս առտու քիչ մնաց ճամբայ կ'ելնէի դէպ ի Դու-ըին որ իմ սէրս գտնեմ, այս իրկուն Նէրա բնակած յարկին ներքև կ'գտնուիմ։ Մինչդեռ աստ իմ թեւաթոռիս վրայ նըս-տած կ'նշմարեմ այլազան սիրուն տեսիլներ որ գլանիկիս մխին մէջ բոլորաձև կ'երևին աչքիս, հազիւ կարող իմ հաւատալ որ սիրականս իզմէ մի քանի քայլ հեռի կ'գտնուի — թէ վաղը պի-տի տեսնեմ զինք — պիտի տեսնեմ մի օր — ընդ միշտ պիտի տեսնեմ։ Այո՛, սիրոյ մէջ կ'լողամ ի սպառ — անկողինս կ'եր-թամ մտածելով որ Նէրա վրայ պիտի երազեմ, բայց՝ թերևս այս տարօրինակ բնակարանիս պատճառաւ, իմ երազներս չեն այնքան ախորժելի։ Բոլոր գիշեր երազս տեսայ կոյր մարդն որ այլանդակ տուն մը մտաւ և այնքան ահռելի ձայներ լսեց։

(Շարունակելի)

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ՀԱՆԴԻՍԻ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Մեծ ուրախութիւն ունիմ և ինձ մեծ պատիւ կը համարեմ որ անգամ մ'ևս կը տրուի ինձ այսօր յանուն ազգին շնորհակալիք յայտնել առ մեր պատուական բարեկամն, Տ. Պէրպէրեան որ, անխոնջ և ժիր մշակ իմացական այս արդիւնառատ պարտիզին որոյ տարեկան հնձոց կուգանք լինել ականատես, ամի ամի սովոր է ընծայել ազգին օգտակար և պարկեշտ անդամներ։

Սպասն զոր կը մատուցանէ Տ. Պէրպէրեան իւր ազգակցաց, այնու աւելի մեծ է և թանկագին զի ոչ միայն նոր սերնդեան մի մասին որ կը յամախէ իւր հաստատութիւն, կ'աւանդէ յոյժ բարւոք և առողջ մի դաստիարակութիւն, զի ոչ միայն իւր աշակերտներն կ'ուսնին իւրմէ համեստութեամբ յամրոկ հանել իւրեանց ասպարէզ և լինիլ ժիր, աշխատասէր պարտաճանաչ և ձեռնտու իւրեանց նմանեաց, այլ նաև զի ինքն մի հոյակապ օրինակ կը հանդիսանայ, մի օրինակ աշխատութեան, ուղղութեան և յարատևութեան, որք կարի սովորական չեն առ մեզ, թերևս պատճառներու համար իսկ։ Այո՛, Տ. Պէրպէրէան մի օրինակ կը լինի կարգ մը բարեմասնութեանց որովք յամախ չեն օժտեալ նոքին իսկ որ հրապարակային դիրք մը և դեր մը ըստանձնած են։ Ոչ, չեմ վարանիր ասել թէ մեր ազնուամիտ բարեկամն փառաւոր տեղ մը պիտի գրաւէ մեր ժամանակաց վերաբերող այն հաղուագիւտ անուններուն մէջ որք պիտի արձանագրուին պատմութեան մէջ իբրև խղճմտօրէն, անկեղծօրէն և առանց աղմկի ծառայող իւրեանց ազգակցաց։

Բայց ընդէ՞ր պատմութեան խօսք կ'ընեմ, ընդէ՞ր յամախ աղօտ կ'երևի աչաց և կը գրաւէ ուշ և ուրուշ ամեն անգամ երբ խնդիր է մեր հանրային գործոց վրայ։ Թերևս վասն զի հետզհետէ աւելի հաստատուն կը լինի իմ համար այն ճշմարտութիւն թէ, որպէս անհատներու, նոյնպէս և ազգերու կեանաց մէջ կը պատահի այնպիսի վիճակ մը յորում նոքա կը լինին ամեն ժամանակէ նուազ ուղիղ և նուազ անկեղծ և նուազ մեծահոգի։

Լաւատես լինել, կամ մանաւանդ այնպէս երևիլ մեր բաղ-
ձանքն է. նոքա որ աւելի կամ նուազ ամենայնի վերայ խորհե-
լու սովորութիւնն ստացած են, ոչ ապաքէն կը տեսնեն թէ
յոռետեսութիւն միշտ օգտակար չէ. ուստի մեք բաղում այն է
դի լաւատես ենք, առանց այնպէս լինելու համար գերազանց
պատճառներ ունենալու։ Բայց մեր այս բաղձանք չի կուրացու-
ներ զմեզ այն աստիճան որ չկարենանք նշմարել թէ սովորա-
կան է տեսնել առ մեզ կարգ մ'անհատներ զոր պատմութիւնն
յոյժ սակաւ անհանդիստ կ'ընէ, որ վաղուան համար մեծ հոգ
չեն ըներ և զորս երևելու յաճախ անտեղի տենչը յոյժ հեռի
կը տանի առանց ինքեանց իսկ զգալուն։ Այսպէս այլևս բնա-
կան է եղած տեսնել առ մեզ մի հրապարակային մարդ, կամ
մի գործիչ, որպէս կ'ասեն, կամ մի հրապարակագիր, որոյ քու-
նը կը փախցուցանեն դրացւոյ մը պակարժան ճակատին բրա-
բիոններ, և ինքն ալ կամի ունենալ դափնիներ, առանց գիտե-
նալու թէ ընդէր, և արդ, որովհետև այդ վարձահատոյց տե-
բևներ ձրի չեն, այլևս դժուար չպիտի լինի ձեզ հետևանքներն
գուշակել։ Ի՞նչ պիտի պատահի։ Պիտի պատահի որ այդ ան-
հատներ գրեթէ ամեն բան պիտի ընեն որպէս դի դափնիներ
ձեռք ձգեն. պիտի պատահի որ պիտի յառնեն անհամբեր հո-
գիներ, աւելի կամ նուազ անտեղեակ թէ ինչ է ճշմարիտ
փառքը, պիտի յառաջ յարձակին յուսալէտ, յուկամ, յանդէպս, և
անուն մը քաղել պիտի նկրտին, հոգ չէ թէ ուստի, ճառա-
գայթներու մէջէն թէ տղմին մէջէն։ «Եւ դու կը խորհիս. ինչ
կ'ասասպարես, ով մարդ. փառաց և համբաւոյ, ինչ անձուկ է
որ զքեզ կը տանջէ։ Ո՞ւր են քո գործեր. ինչ ըրիր դու, որպէս
դի իրաւունք ունենաս բազմութեան համակրութեան և զմայլ-
ման։ Ո՞ւր են քո պարծանաց անուններ։ Ո՞ր հոգիներն լուսա-
ւորեցիր. ո՞ր զեղծմանց հակառակ ախոյեան եղար ճշմարտու-
թեան. նոր սերունդին սիրտն որո՞վ անսուտ և անկեղծ հա-
ւատով լցուցիր. ինչ ոգուտ ունեցար քո նմաններուն, որ նոցա
մրցանակին կ'սպասես։ Բայց ոչ, կը սխալիս. կը մոռնամ յիշել
քո մատուցած սպասներն։ Ուղղամիտ գործիչներուն աշխատու-
թեանց խոշնդոտն եղար քո նրբախոյզ և նրբազնին հեռատես-
սութեամբ, այսինքն բծախնդրութեամբ։ Գայթակղութեան
քար մ'անկար մէջտեղը, մի միայն որպէս դի խօսել տաս քո
վերայ։ Առաւօտներն կանուխ կանուխ արթնցար կամ գիշերն
ի լոյս մտածեցիր թէ յաջորդ օրն ինչ նոր մի բծախնդրութիւն

կամ ինչ նոր մի աղմուկ կարէիր յարուցանել, որպէս զի ապա կառքին ճանճին դերն ստանձնէիր։ Հարուածներու առաջ ալ յետս չընկրկեցար. ի զնաս քո մորթին ժողովրդականութիւն չահել մտածեցիր։ Ահա քո սպաներ և ծառայութիւնք»։

Ներեցէք, Տիկնայք և Տեարք, որ բարոյախօսի կամ բարոյադատի եղանակ մը կ'առնուն իմ խօսքեր. բայց, արդէն երկար ժամանակէ ի վեր, ոչ միայն իմ, այլ նաև բազում այլոց դառն խորհրդածութեանց և մտաղբաղմանց նիւթ եղած է սնոտութեան այն ինչող նկարագիրն որ ընդհանրապէս նշմարելի է առ մեզ և զոր հրապարակախօսի, ատենաբանի, հրապարակագրի պարտքն կը կարծեմ ամենուրեք հարուածել և հալածել։

Եւ յետոյ, այս չէ ամենը. այդպիսեաց առաջ պիտի տեսնէք ուղիղ հոգիներ որ պիտի սարտնուն և պիտի գժդմին, և այնքիկ որ կարէին և կամէին ծառայել իւրեանց ազգին, կամ պիտի հեռանան ասպարիզէն այլ ևս չտեսնելու համար ցանգ փոքրկութիւններ, կամ այլ և այլ կերպով և այլ և այլ բաներու մէջ պիտի գտնեն մխիթարութիւն, որն իւր անձին ծանօթութեան և ուղղամտութեան հանդարտութեան մէջ, որն առանձինն կենցաղի մը անդորուն մէջ։ Խորհողն, դառնացած թէ ընդէ՞ր այսպէս յառնեն յաճախ արգելներ և խոչնդոտներ հասարակաց դատին յառաջադիմութեան առաջ, խորհողն պիտի մխի բնութեան գիրք ծոցոյն և անդ պիտի գտնէ իւր սփոփանք։ Զի այգուն վարդ երանգներն կը մոռացնեն գիշերոյ ահեղ խաւարն և արհաւիրք. զի վարդին ու մանիշակին վառ ի վառ և դողոր նայուածքն ներել կուտան դժնիկին և եղիճին. զի դեղթափին ներել կուտայ թոյնին. զի վթին աչերն ներել կուտան դօգոչին աչերուն. զի արևոյն և արդարին տեսիլն ներել կուտայ փոքրոգւոյն և չարին։

Մեծ հոգիներն նաև մի այլ սփոփանք կը գտնեն պատմութեան մէջ։ Նոքա աւելի հոգ կ'ընեն պատմութեան անաչառ դատաստանն քան ժամանակակցաց յաճախ մոլար և անտեղի համարումն և անագանաղարթոյց ուշադրութիւնն։ Բարին, արդարն, գեղեցիկն. ահա նոցա միակ առաջնորդներն, ահա միակ աստղերն որոց կը հետևին ակնդէտ. մինչ բարին, արդարն, գեղեցիկն յաճախ ծաղու իսկ նիւթ կը լինին այնոցիկ որ կը հաւատան, և երբեմն կը քարոզեն իսկ, զիտէք ինչ, թէ բարի և ուղիղ լինել տկարութիւն է և անխոհեմութիւն, թէ չար, խաբեբայ, նախանձոտ, ծածկամիտ լինելու մէջ է խոհեմութիւն և զօրութիւն։

Բայց միւս կողմանէ, որպէս ասացի, որովհետև Աստուած առանց մխիթարութեան չի թողուր զմեզ, միւս կողմանէ չեն պակասիր արի, ուղիղ և արդար միտքեր որ կը մաքառին կեղծիքի և ստութեան դէմ. հրապարակագիրներ կան, վարդապետներ և ուսուցիչներ կան որ ուղղութիւն կ'ուսուցանեն. անկեղծաւոր և ամեն կապերէ ազատ հոգիներ որոց ճշմարտին սիրով կուրծքը կը բաբախէ, որ պաշտօն ստանձնած են փրկել միտքերն կանխակալ կապերէ, սիրտերն տկար և փոքր կիրքերէ, և խաւարէ և վհատութենէ։ Ունինք բարձրախոհ ճակատներ որ նուաստ միտքերն կը ճանաչեն և արդահատութեամբ կը հային նոցա վերայ։ Ունինք արդարախորհ անհատներ որ, եթէ չեն ունեցած վաղահաս ջլատումն ի տեսիլ անիրաւութեանց և ստութեանց և չեն ջնջուած ասպարիզէն և հեռացած, պարկեշտութիւն կը քարոզեն և ուղղութեան կը յորդորեն։ — Այո՛, մխիթարիչ է տեսնել զնոսա, առաքեալներն ճշմարտութեան, որ նշոյլ մ'ունին յուսոյ աչաց մէջ և ճառագայթն հաւատոյ որ կը պահէ նոցա ճակատն իբրև լուսապսակ երկնապարգև։

Այս ուսումնաւարտ պատանիներ որոց պակուիլն հրճուանօք տեսանք այժմիկ, պիտի լինին հրապարակի վերայ, կենաց մէջ, աշխարի մէջ, պիտի լինին հաստատապէսմ շմարտութեան և ուղղութեան բարեկամներ. հաւատի եմ որ նոքա չպիտի տկարանան ապրելու երկիւղին առաջ և չպիտի նուաստանան։ Պիտի երթան անխոտոր և անդեղև քայլերով, պիտի երթան իւրեանց ճանապարհն առանց ուրիշներն խարել ջանալու որպէս զի ինքեանք երջանիկ լինին և աւելի փառաւոր և աւելի հանդիստ ապրին. պիտի երթան վստահ իւրեանց պարկեշտութեան վերայ, անկեղծութեան ճաճանչ մ'ունենալով իւրեանց ականոնեայ մէջ և անսուտ անխաբ հաւատոյ ասաղ մը իւրեանց գլխոյն վերև։ Այս պարոններ չպիտի հաւատան այն մոլոր և եսասէր վարդապետութեան թէ որոշ պայմաններ կան, թէ կան որոշ միջավայրեր, յորս մարդիկ ուղիղ չլինելով միայն կարեն ի դլուխ հանել իւրեանց ասպարէզ։ Այս պատանիներ պիտի լինին անկեղծ, աղնիւ և պարկեշտ և արիասիրտ։ Զի եղաւ ոք որ իւր հոգիէն բան մը դրաւ նոցա հոգւոյն մէջ. զի եղաւ հոգևոր հայր մը որ գեղեցիկ մի դրոշմով կնքեց նոցա ճակատն, ուղղութեան դրոշմով. զի եղաւ ոք որ, զարդարելով հանդերձ նոցա միտքն ազգի պատուական գանձերով, չինեց և նոցա սիրտերն և պատրաստեց զայն որպէս ինքն միայն գիտէ

չինել և պատրաստել. պի եղաւ ոք որ նոցա ասաց. «ուղիղ ե-
ղիք և երջանիկ էք»։ Եւ այդ անձն որ այսպէս կազմեց յարդա-
բեց զնոսա, անհուն շնորհակալութիւն նմա, ճշմարտասէրն և
արիասիրտն է Պէրպէրեան։

Ց. ՍԵԹԵԱՆ

ՎԱՆՔ ՍՐԲՈՅՆ ԿԱՐԱՊԵՏԻ Ի ԿԵՍԱՐԻԱ
ԵՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՑ

Լուսոյ և ճշմարտութեան մի միակ վառարանը եղող Աստուածային քաղաքէն՝ ի Սրբոյն Սաղիմայ, երբ Քրիստոնէական շնորհաց լոյսը ծաւալեցաւ ի սփիւռս Հայաստան աշխարհի և ի Կապադովկիա, անդստին՝ ոչ յետ բազում ժամանակաց՝ ի քարոզութենէ Ս. Աւետարանին ի ձեռն առաքելոցն Սրբոց, թուի հիմնարկուած լինիլ Սրբոյն Կարապետ պատմական վանքը, և այն հռչակաւոր Ս. Եկեղեցին, յորում կը հանդչի դարերէ ի վեր երանելւոյն Յովհաննու Կարապետի Սուրբ Նշխարը առանձին դամբանի մը մէջ, որ կառուցեալ է ոսկեզօծ, գեղեցիկ և վայելուչ ճարտարութեամբ։ Յօրէ անտի քրիստոնէութեան, մեր ազգը կրօնի վերայ ունեցած անպայման վառ սիրոմն և եռանդուն, Աստուածապաշտութեամբն ու բարեպաշտութեամբ, գոգցես վարձատրուած Երկնաւորէն՝ միշտ տէր եղած է իւր զանազան նշանաւոր ուխտատեղեաց և կրօնական առաքելահիմն հաստատութեանց։

Ահա այս բարեպաշտական հաստատութեանց մէջ չքսեմ առաջինը, այլ գոնէ բաւական մի մեծ տեղ կը գրաւէ Սրբոյն Կարապետի վանքը, որ երբեմն եղած է, ինչպէս իւր բազմաթիւ միաբաններով և հոգևորականներով, նշանակութեան արժանի մի ուխտ, նոյնպէս ալ ներքին մատակարարութեամբ և եկեղեցական կարգադրութեամբ և օրինօք նշանաւոր, որով վայելած է անցելոյն մէջ Հայոց Ազգին բարերարաց վստահութիւնը և օժտուած նոցա ճոխ և թանկագին նուէրներով։

Սակայն ըստ բերմանց ժամանակին՝ հետզհետէ վանքը իւր նախնի փառաց հետ ներքին և արտաքին փայլն ալ կորսնցնելով մասամբ, զոդցեաց զամ քան զդամ, այլ մասնաւոր վանօրէից նման, նսեմանալու տխուր հարկին և պատահականութեան մէջ մնած էր։ Երբ զառաջինն ապաւինելով Նախախնամողին օգնութեան, ձեռն ի գործ արկի փութոյ պնդութեամբ հոգ տանել նորա բարեկարգութեան, ըստ ներելոյ կարողութեանս և փորձառութեանս, սոյն գործին յաջողութեան համար իմ բովանդակ վստահութիւնս բնականօրէն կեդրոնացած էր Աղին օժանդակութեան վրայ։

Այժմ գրեթէ վանքը կիսովին նորոգուած և հետզհետէ նորոգուելու վրայ է, և յոյս ունիմ որ՝ Աստուծոյ յաջողութեամբ, քիչ ժամանակէն իւր նախնի դրից և նախանձելի կացութեան հասցուցեալու մխիթարութիւնը պիտի ունենամ, ընդարձակելով զան մասնաւոր չինութիւններով և մի համեստ միաբանական հոգևոր ուխտիւ։

Վանք մը բարեպաշտական հաստատութիւն լինելէ զատ՝ ուրիշ ոչ նուազ բարձր նպատակի մը ծառայել սահմանուած է ըստ իւր նշանարանին և կոչման, այսինքն սահմանուած է նա լինել վաւարան բարեպաշտութեան, տաճար լուսոյ, գիտութեան և ուսման, որ ոչ միայն ներկայ ժամանակիս պահանջներէն է, այլ անցեալի և դարերու նուիրագործած մի իրողութենէն է, դի այսպէս էին մեր վաղեմի Մենաստանաց վիճակն ու կացութիւնը, և այդ Մենաստաններէն ելած են մեր նախնի հոյակապ գրագէտք, հոմիւք և նշանաւոր աստուածաբան հարք եկեղեցականք։ Ահա այս սրբազան օրինակէն թելադրեալ, վանուց մէջ չինել տուի բաւական ընդարձակ ննջարանով և դասարաններով հանդերձ մի վարժարան, նորա կից կոկիկ թանգարան, ուր ղետեղած իմ ձեռագիր մատեանք թուով գրեթէ հարիւր, և տպագրեալ գրեանք թուով հինգ հարիւր։ Սոյն ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ երկու տարիներէ ի վեր կը ուսանին 48 աշակերտք՝ որոնցմէ 20 ժառանգաւորք Գէորգ Իսահակեան Սանուռ՝ ընդ պաշտպանութեամբ Յ. և Մ. Իսահակեան ազնուաշուք եղբարց, թոշակաւորք 28 աշակերտք։ Իսկ երբ յաջողիմ կառուցանել արդի պահանջման յարմար մի վարժարան վանքի մասնաւոր աւելի ընդարձակ մի տեղոյն վերայ, յայնժամ այդ թիւը կրկնապատկի պիտի, որպէս զի Կեսարիոյ նման բաւական ընդարձակ վիճակի մը յարմար և համապատասխան

գայ վարժարանը և որով ազգի օգուտ մատակարարէ ազգային ուսանող մանկտւոյն զարգացման և յառաջդիմութեան համար։

Զայս համառօտապէս հրատարակելով ի գիտութիւն Արգոյ Ազգայնոց, ունիմ մի նուիրական նպատակ, որով պարաք կըզդամ հրաւիրել ամեն դասակարգի ազգայնոց քաղցր ակնարկը վանուցս նորակազմ թանգարանին վերայ, խնդրելով որ ամեն աստիճանի նշանաւոր անձինք Ազգին, գրագէտք և հեղինակք, իրենց հեղինակութեանց նուէրներով, լրագրապետք, գրավաճառք և տպագրատպետք տպագրեալ ամեն տեսակ հին ու նոր, հայերէն և այլ լեզու գրեանց հատորներով, և կարող ազգայինք ալ գրականութեան և թանգարանի պատչաճ ընծաներով, պարբերական հանդէս, և լրագիրներով, ազգասիրաբար օժտեն նոր թարգարանն Սրբոյն Կարապետի վանուցս, որպէս զի առաւել ճոխանայ և որով ազգային ուսանող մանկունք վարժարանիս կարող լինին իրենց մտաւոր պաշարները քաղել անտի, և լուսաւորիլ գիտութեան և ուսման մտաւորաբար լուսով։

Լիայոյս եմ թէ սոյն խնդիրս, ամեն ազգասէր ազգայնոյ մտա ընդունելութեան արժանանալով, պիտի հասնիմ նպատակիս, և որով ըստ աւետարանական բանին կենաց անչուշտ պիտի առնուն նուիրատու ազգայինք մեր, իրենց նուիրաց տրիտուրը Երկնաւորէն յԱստուծոյ, բարեխօսութեամբ Սրբոյն Կարապետի և բաղմաչարչար Լուսաւորչին մերոյ Սրբոյն Գրիգորի, որ զառաջինն աշխատած և քրտանց ու արտասուաց կայլակներ թափած է Մենաստանիս Սուրբ Տաճարին մէջ և Սրբոյն Յովհաննու Կարապետի հրաշալի գերեզմանին վրայ։

1890 Յուլիս 31
Կեսարիա

Առաջնորդ Հայոց Կեսարիոյ
ՏՐԴԱՏ Վ. ՊԱԼԵԱՆ

ՄԱՅՐՆ ՈՐԴԵԿՈՐՈՑՍ

Այս մարգին մէջ գեղածիծաղ եւ սիրուն,
Հողակոյտին մէրմ ծաղկազարդ այլ տխուր . . .
Ո՞վ է այս կիսին զորովալից եւ տրտում,
Ցաչս որուն փայլին արցունք նաեւ հուր . . .
—Ի՞նչ է պատճառ քոյին ցաւոց եւ վշտաց,
—Ոչ մի բանով չեն ցամքիր աչքս արցունքոտ . . . : »
«Տես, ոռոզածս հողակոյտս այս տխրամած, »
« Որդեակս է հող : »
« Տե՛ս, այս վարդը որ ըստ ինքեան է ծլած »
« Վերայ շիրմի մը ոռոզեալ արտասուօք »
« Ցիշեցուցնէ որդեակն իմ անմոռաց: »
« Աւա՜ղ, նա յոյժ գեղանի էր իւր դիմօք . »
« Այս բարմուրիւն զոր արդ տեսնես, իւրն էր »
« Սքանչելի զոյնն նորա, անա վարդն կարմրատ . . . »
« Նորա անուշ շնչիկն էր այս բուրումն հոգեգրաւ . »
« Որդեակս է հող : »
« Թող, բաղդը, թող, երիտասարդ ուղեւոր , »
« Կատարէ քո ցանկալի ուխտ եւ իղձեր »
« Թող շնորհէ քեզ ամուսին մտաւոր »
« Թող որդեակդ փակէ աչացդ քո բիբեր: »
« Իսկ ես . . . ծաղիկն այս որուն եմ պաշտպան յար »
« Ո՛ն . . . զիս պիտի տեսնէ ամեն առաւօտ . . . »
« Միթէ՞ կրնամ մնալ ես մի վայրկ օտար »
« Որդեակս է հող : »
Երբ ուղեւորն իբրեւ նախկին բարեկամ,
Ցաչորդ տարին վերադարձաւ նա յայդ վայր . . .
Այլ ի՞նչ տեսաւ . — վարդն աւա՜ղ բառամած,
Եւ մեծացել էր հողակոյտն, լուռ դադար,
Հեզ ուղեւորն հարցոյց տեղւոյն երեցին,
« Ի՞նչ եղաւ այն մայրն որ կ՚ողբար իւր որդին »
Երեցն ըսաւ ցուցնելով հողակոյտ,
« Երկուքն են հող : »

Թարգմ. Ֆրանսերէնէ
ՎԱՀԱՆ ՍԵՐՈՒՆԻ

ՔՆԱՐՆ ԵՄ Ի ՇԻՐԵՄ ՍԻՐԵԼԻՍՑ

Արի՛ պատեմ սեւ պսակով քո ճակատ՝
Քնա՛ր հոգւոյս, իմ սիրելի հարազատ,
Դու պիտ երգես՝ երգ տրխրաւաղ ողբական,
Այս աշխարհում էլ ո՞վ ունիս սիրական,
Օտար աստղեր պըլպըլումեն դալկահար
Օտար ես արդ, օտար աշխարհ քեզ համար.
Միայնութեան անողոք լուծ ես կրում
Աղիողորմ ձայնդ վշտի մէջ մարում . . . :

Ճակատագի՛ր: Անէդ վշտերն ինձ նուէր
Տուին զրեզ, բաբէ՛. սեւ են քո լարեր
Երբ ձեռք կը տամ քո բելերին տխրամած
Աղէկիզեալ մրմնջումես, բառամած
Հոգւոյս վարդեր բօրափում են ոտքիս տակ
Յետ են դառնում ադի, լեղի յիշատակք . . .
Ո՜ն մնացած գերեզմանիներ, մանարման
Մրին գիշերն արել ես քեզ սիրական . . . :

Անա՛, անցաւ զուարթ զարունն՝ իմ կենաց
Թարշամեցան վարդ, մանիշակ դեռաբաց
Մայիս ժպտեց, ու հեռացաւ ինձանից
Ամրան փոխան հասաւ ձմեռ, բքալից:
Անա՛ արցունք ոլոռ ոլոռ իջնումեն
Անբաղդ քնա՛ր, քո բելերդ բրջումեն:
Դերեզմանի մրին զաղտնեաց մտերիմ
Դո՞ռ պիտ լինիս, յաւէտ սիրես ցուրտ շիրիմ: —

— Ճակատագի՞ր է սա՝ Աստուած վրէժխնդիր,
Մատաղատի ծառն իւր ոստից զրկեցիր
Անհուն վիշտս լացող լուսնակն ամպի տակ,
Առանձնացաւ, էլ չի ողբալ իմ վիճակ . . .
Միայնակ եմ աշխարհի մէջ, հետահար
Ի հող իջած մտերիմների սիրահար . . .
Ծաղկակոտոր սիրելիներս առար դու,
Ինձ բողուցիր միմիայն սուգ պահելու:

Թո՛ղ չի փշրի այս քնարը անագան . . .
Թո՛ղ սիրելեաց լինի մանուն մանարձան,
Երբոր անցնի ցուրտ նիւսիսը բազմադէտ
Տրտում նսեմեաց սաղարթներից երկնամէտ
Թո՛ղ աս ճչէ գէտ Պառնասեան մի քնար
Ինձ յուշ ածէ յիշատակներ, վշտանար,
Այրուած սրտիս արատսուրը շիրմանց բով
Թո՛ղ բափառին ծրծեն ուռիր արտասուղ: —

Մարտ 1890 Վ. Գ. ՄԱՏՈՅԵԱՆ

ՍԻՍ ԵՒ ԻՐ ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴՔ

Կան հաստատութիւններ որ ապդի մը կենաց արկածալի պարագայից ծնունդ են։ Այս հաստատութեանց կարգէն է Հայոց համար Սսոյ Աթոռն։ Դաս մը հայ օրէնսդէտներ դրչի ծայրով կ'ուզեն կործանել այդ Աթոռն, առարկելով թէ՝ հին է, անպէտ ու հակաթոռ է, և իր գոյութեան պատճառը դադրած լինելով՝ դադրած է նաև այն պաշտօնն որուն կոչուած էր։ Ունինք այժմ կ'ըսեն, Մայր Աթոռը կանգուն, որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պիտոյքը կ'ընու· ունինք Արարատեան Աթոռին գահակալ մ'որ միանգամայն հովուապետն է բոլոր Հայոց։ Ուստի հակաթոռները պարտին ջնջուիլ։ Կան նաև կարգ մը դիւանագէտներ, որոց մէջ խմբագիրներ ալ կ'գտնուին, որ կ'սքօղեն իրենց ներքին նպատակն և Սսոյ դէմ շարունակ կ'յարձակին։ Այսպէս խորհող ու գրող հայեր չեն նկատեր սակայն որ, եթէ մեր եկեղեկական ու աղգային հաստատութեանց և կանոնաց մէջ ինչ որ հին է ու անպէտ հարկ է կործանել ու ջնջել, շատ ու շատ բաներ պիտի գտնուին արժանի կործանման, բայց և այնպէս անոնց վրայ աղտաօրէն խորհող ու գրողն անգամ

իբրև սրբապիղծ և ամբարիշտ կ'հալածուի։ Այս երևոյթն ոչ միայն մեր այլև մեզմէ շատ աւելի քաղաքակիրթ ու լուսամիտ ազգերու մէջ կ'երևի։ Այսօր Անգլիա, Ֆրանսա, նոյն իսկ Ամերիկա ունի սովորութիւններ ու հիմնարկութիւններ որ, կրօնական հին նախապաշարմանց իբրև արդիւնք, պարզապէս ծիծաղելի են։ Եւ սակայն օրէնսդրական իշխանութիւններն չեն իշխեր անոնց ջնջումը վճռել, թէև ժամանակիս ոգւոյն և լուսաւորութեան ընթացքին հակառակ են։ Այս հակասութեանց շարժառիթներն ընկերբանական օրինօք կրնան բացատրուիլ։ Ժամանակի, մտային զարգացման և աղատութեան գործն է փոքր առ փոքր յեղաշրջել ու բարեշրջել ինչ որ այժմ մեզի անդէպ ու անհեգեդ կ'թուի։ Բայց եթէ կայ մեզի համար բան մ'որ անբացատրելի կ'թուի այն յաւակնութիւնը կամ կարծիքն է որով Սսոյ Աթոռն ու կաթողիկոսութիւնն անպէտ և անպաշտօն կ'նկատուի։ Այսպէս կրնայ խորհիլ օտար մը, այդ Աթոռին կործանման համար ի ծածուկ կրնայ աշխատիլ իշխանութիւն մ'որ իր թաթին ներքև կ'ճնշէ Էջմիածինն։ Բայց երբ մի և նոյն խորհուրդն ու նպատակը կ'արտայայտէ հայ մը, այդ խորհուրդն ու նպատակը մեզի անհասկանալի կը դառնան, մեր ազգային ու կրօնական վիճակին վրայ տըղիտութեան և անհեռատեսութեան նշանները ցոյց կ'ուտայ . . . ։

Սիսն ունի իր դոյութեան պատճառներն և այդ պատճառներն, մանաւանդ ներկայ պարագայից մէջ, աւելի քան երբէք կան և կ'մնան նոյն զօրութեան մէջ։ Սսոյ Կաթողիկոսութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Վարչութեան պայմաններէ մին է, և Կիլիկիոյ վիճակայինք ոչ միայն իրենց համար իբրև անհրաժեշտ կրօնական պէտք, այլև իբրև Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ միութեան յարատեւութեան մի կարևոր կայանը կ'նկատեն զայն, և մինչև յարդ համայն Ազգն առ հասարակ հոգւով չափ անոր յարատ է։ Շատ տարիներ յառաջ այդ Աթոռին բարձման համար յայտնապէս եղած փորձերն, դաս մը պաշտօնա-

կան անձերու կողմէ՝ ապարդիւն մնացին, փորձեր՝ որ այժմ տարբեր ձեւով կ'շարունակուին որպէս զի ի սպառ անչքուութեան մատնեն այդ Աթոռն, սակայն այնչափ հակառակութենէ եւ ամոր կանգուն մնաց ապացոյց մ'է որ Կիլիկիա չկամիր բաժնուիլ այդ հաստատութենէ, թէ Կիլիկիոյ հայ ժողովուրդն վաղուց դլխովին ի կորուստ մատնուած եւ ոչնչացեալ հաւանօրէն ի սպառ ստրկութեան դատապարտուած պիտի լինէին եթէ Սոյ Կաթողիկոսութեան հովանին դադրէր, և՝ արդէն յայտնի պատճառներով՝ իրրև խրատուելակ չպահպաներ դէթ ոչնչացեալի շուքը։ Բայց ասոնք՝ Սոյ Աթոռն՝ իրրև հին և պատկառելի հաստատութիւն, ոչ նուազ կարեւորութիւն ունի իր պատմական ազգային յիշատակներովը քան այլ կաթողիկոսական և պատրիարքական աթոռներ և անտարակոյս կրօնական և մտային զարգացման վառարան մը կրնայ լինիլ այդ Աթոռն եթէ այնքան պաշտօնական հալածանաց ենթակայ չդտնուի և Ազգն հետզհետէ ըմբռնէ որ իր կրօնական ազատութեան էական մի գրաւականն այդ Աթոռն է։

* * *

Եւ Կիլիկիոյ ժողովրդեան այս համոզումն վաղուց անտի մեր համոզումն եղած է։ Ահա այս պատճառաւ Աբեղեան Մոսուլ իր գոյութեան առաջին տարիէն ի վեր՝ մերթ ընդ մերթ խօսած է և կ'խօսի Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան վրայ, որպէս ազգային մի կենսական խնդրոյ վրայ։ Սակայն ցաւալի է, որ Կիլիկիոյ Աթոռին գոյութեան դիմակաւոր հակառակորդներ միշտ պատրուակներ հնարած են և ցարդ կ'հնարեն՝ որպէս զի ատելի կացուցանեն Ազգին առջեւ այդ Աթոռն, առ երեսս նախանձախնդիր գտնուելով անոր բարեկարգութեան, և Գահակալին իմաստութեան և յառաջդիմութեան հրահանգներ տալով։

Եւ ինչ գանգատներ ունին հակառակորդներն Կիլիկիոյ Աթոռին և Աթոռակալին դէմ։

Շատերու յայտնի է, որ երբեմն սոյն Աթոռին դէմ երաւասութեան խնդիրներ կ'յարուցանեն և երբեմն արդի Գահադալն յանիրաւի կ'դատափետեն։

Կիլիկիոյ Աթոռին թշնամիներու առաջին հնարագիտութիւնն է խարութիւն դնել Էջմիածին և ի Սիս ձեռնադրեալ եպիսկոպոսներուն և նոյն իսկ վարդապետներուն մէջ և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դարաւոր միութիւնն երկպառակել, և այս ոչ միայն չարդասիրութիւն այլ դատապարտելի անքաղաքացիութիւն է։ Վասն զի մեր նախնիք երբէք այդ խարական ոգին ունեցած չէն և Կիլիկիոյ ձեռնադրեալներն ոչ թէ միայն առաջնորդ, այլ պատրիարք իսկ եղած են Կ. Պոլսոյ, ինչպէս և Էջմիածնի ձեռնադրեալներն ոչ միայն Կիլիկիոյ թեմերուն առաջնորդ, այլև կաթողիկոս ընտրուած են, ինչպէս է ներկայ Գահակալն, Տ. Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոս Մեծի Տան Կիլիկիոյ։ Այս կէտին նկատմամբ մեր ձեռքն ունինք մի պատմական ընտիր ձեռագիր, որ կ'փչրէ հակառակորդներու հին ու փտած զէնքը և զոր պիտի հրատարակենք եթէ հարկ լինի։

Կիլիկիոյ Աթոռին թշնամիներու երկրորդ հնարագիտութիւնն է շարունակ անուանարկել Կիլիկիոյ ներկայ Գահակալն իբր արծաթասէր, իբր ժլատ, իբր յափշտակիչ և իբր շատ մեծ հարստութեան տէր եկեղեցական մ'որ կ'դժկամակի իր դանձն գործ դնել յօդուտ դաստիարակութեան Կիլիկիոյ մանկաւոյն։ Ամեն բանաւոր մարդ՝ որ տեղեակ է մեր ժողովրդեան վիճակին, չէ կարող հաւատ ընծայել այս թշնամական բարուրանաց։ Շատեր գիտեն որ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռն մեծ եկամուտներ չունի. ամեն մարդ գիտէ, որ Կիլիկիոյ թեմականներն ուրիշ թեմականներէն հարուստ չեն. նոյնպէս ամենուն յայտնի է, որ մեր առաջնորդներն անդադար կ'դանդաղին, որ իրենց ամսական ռոճիկներն անբաւական են և դրամական անձկութեան պատճառաւ անկարող կ'լինին ըստ արժանւոյն պաշտօն վարել։ Եւ մինչ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն ևս նախ առաջնորդ և ապա կա-

թողիկոս չէ՞ եղած այնպիսի մի Աթոռի վրայ, որ ոչ Էջ-միածնի ճոխ եկամուտներն ունի և ոչ Երուսաղէմի, ոչ Ս. Կարապետի և Մարաշու բազմաթիւ ուխտաւորներն և ոչ Պօլսոյ պատրիարքութեան լիաբուռն ամսականն։ Ի՞նչպէս դիզած պիտի լինի ուրեմն հակառակորդներու երազած այն անսպառ գանձն, որով կարող լինի թէ իր կաթողիկոսական ծախսերը հոգալ և թէ ժառանգաւորաց վարժարանը պահել։ Միթէ գոհ չլնն, որ Կիլիկիոյ Աթոռը պարտուց տակ չէ, մինչդեռ Երուսաղէմ, Ս. Կարապետ պարտուց ներքև ճնշուած են. Արմաշ նոր թեթևցած է, և Էջմիածին իր ժառանգաւորաց մեծ մասն արձակեց՝ իր ներկայ դահակալի օրով։ Բայց ասա՛ Էջմիածին, Երուսաղէմ՝ շարունակ հանգանակութեան կ'դիմեն և գանձանակներ ունին եկեղեցիներու մէջ. Ս. Կարապետ և Արմաշ նոյնպէս հանգանակութեան կ'դիմեն և վերջինը Կ. Պօլսոյ մի նշանաւոր ուխտատեղւոյն (Բարակէօմրիւկի) եկամուտն իսկ մեծ մասամբ իր ծախուց յատկացուցած է։ Իսկ Կիլիկիոյ Աթոռն մինչև անդամ երբ հանգանակութեան դիմէ՝ կ'արգիլուի պատրիարքարանի կողմէ, և երբ Վսեմ. Նուպար փաշա ինքնաբերաբար դրամական նուէր մը կ'ընէ այս վերջին օրերս Սսոյ վանքին նորոգութեան համար, ոմանք շատ կ'դտնեն այդ նուէրն և ծանր ծանր բեռներ կ'կապեն Կաթողիկոսին վիզը։ Թշնամական սև ոգին այնքան կ'կուրացնէ այսպիսիներու տեսութիւնն որ մինչև անդամ կ'մոռնան, որ Հայ եկեղեցականաց մէջ Մկրտիչ Կաթողիկոս առաջինն է, որ իր ունեցած կարողութեամբ և Օսմանեան կառավարութենէ ստացած թոշակով միշտ ջանացած է ժառանգաւորաց վարժարանն պահել, ինչպէս առաջ ունէր ի Մարաշ, և այժմ ունի Յատանա։ Իր սանուց թիւն Երուսաղէմի ունեցածէն աւելի է և Արմաշու ունեցածին կրկնապատիկը։ Թշնամիները կ'ծաղրեն, որ Կիլիկիոյ ժառանգաւորաց վարժարանն Կաթողիկոսին հետ տեղէ տեղ կը փոխադրուի։ Ի՞նչու կ'ծաղրեն և ինչ յանցանք կ'գործէ Կաթողիկոսն երբ կ'ուզէ միշտ իր հայրական հոկողու-

թեան տակ ունենալ սաներն և վարժել այն հովուական կենաց ղոր պիտի վարեն ապագային մէջ, մանաւանդ որ սանունքն արդէն հասակաւոր են և իրենց համար մի կրթական հրահանգութիւն է այդ տեղափոխութիւնը։

Ենթադրելով անգամ, որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն արժանապատիւ է և ժլատ, խնդիր է գիտնալ թէ՝ իր արժանաւորութիւնն ինչ զոհեր ըրած է և իր ժլատութիւնը անձնական ի՞նչ վայելք իրեն կ'բերեն։ Իր հովուութեան ներքև գտնուող աղքատիկ ժողովուրդն վաղուց սահմանուած տուրքն իսկ չէ կարող վճարել Աթոռոյն, և Բերիոյ ու այլ գիւղաւոր վիճակներու աղգային անընչան եկամուտներն իր և ժողովոյ տնօրէնութեամբ աղգային հասատատութեանց մատակարարութեան մեծ մասամբ սահմանուելէն ետև՝ հաղիւ ուրեմն մէն մի կարեւոր թեմէ տարեկան դոյզն ինչ դումար կ'ստանայ իբրև հասոյթ Սոյ Աթոռոյն։ Ի մօտուստ զինք ճանչողները կը վկայեն որ պարզ ու ժուժկալ կեանք մը կ'վարէ, և իր խնայած դրամն չէ թէ իր նիւթական հանգստութեան այլ աղգային մանկուցն կրթութեան համար կ'գործածէ։ Կաթողիկոսին որ աղգականն հարստացած է իր շնորհիւ, ինչպէս, չենք կամիր անուն տալ, կան հարուստ եկեղեցականներ որոց ստակով այսօր իրենց պարագաներըն առևտրական դռներ բացած են. կան նաև այնպիսիներ որ թէև կարողութեան տէր, միայն դանձել գիտեն և դանկ մ'անգամ չեն զոհեր յօգուտ Ազգին։ Ջալալեանի մը մեծ հարստութիւնը միշտ ի մթան պիտի մնայ իր մթագին գործերուն պէս, և իր խորհրդաւոր կտակն յաւիտենականութեան մէջ ի գործ պիտի դրուի անշուշտ։ Եկած գացած են պատրիարքունք որ հաղիւ իրենց անձնական քսակէն բարեգործական յիշատակ մը թողած են։ Մենք բռնադատեալ բարերարութեան հակառակ ենք, և անիրաւ պահանջումներ չենք ըներ նաև Էջմիածնի ներկայ Գահակալին նկատմամբ. ինքն է իր քսակին տէրը. այլ պարտինք ըսել այս առթիւ՝ ինչ որ ամեն մարդ գիտէ։ Էջմիածնի Գահաղանն իր քսանամեայ

առաջնորդութեան ժամանակ ընդունած է անընդհատ տարեկան 3500 ռուբլի, բայց ի առաջնորդական յատուկ եկամուտներէն։ Ո՞ւր են այժմ այդ դրամներն։ Մինթէ յատկացած են ազգային հաստատութեան մը, թէ ոչ ապագային մէջ պիտի յատկանան կամ անհետանան։ Կարող են արդեօք պատասխանել մեզ Սսոյ Կաթողիկոսի ամբաստանիչները։ Արդարև՝ այդ Կաթողիկոսն, ուրիշին պէս, սովոր չէ կարգ մը լրագրապետներու զատական նուէրներ ուղարկել և բանսարկու բերաններ կարկել ոսկեղէն դայլով, բայց այդ պատճառ մը չէ զինք անխընայ հարուածելու։

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը կ'ամբաստանուի նաև իբրև անսահմանադրասէր· բայց մեր ստացած տեղեկութիւնները հակառակը կ'հաստատեն։ Սահմանադրապէս շատ աւելի ժողովներ ու խորհուրդներ կազմուած են Կիլիկիոյ վիճակին մէջ և քիչ շատ կանոնաւորութեամբ կ'գործեն, երբ Կեդրոնական և արտաքին ազդեցութիւններ չմիջամտեն, քան թէ այն գաւառներն որ ուղղակի Կեդրոնին ներքև կ'գտնուին և որոց շատեր, թող Առաջնորդներ, սահմանադրական հետքն անգամ չունին։

Շատ փափաքելի էր, որ իրաւական, կուսակցական և թշնամական խորութիւններ՝ որ կ'տիրեն մի և նոյն եկեղեցւոյ այլ և այլ հաստատութեանց մէջ, ի սպառ վերնային և Ազգ· Պատրիարքարանն իր պաշտօնական օրադիրներուն հետ ըմբռնէին մի անգամ ընդ միշտ որ՝ եկեղեցական և ազգային բարձրագոյն շահերու առջև, ներքին աննշան և գձուձ վէճերով պառակտեալ հայ ժողովրդեան մէջ համաձայնութեան և սիրոյ թուլցած կապերն ամեն ուրեք ամրապնդելու և ազգային բարոյական և մտային զարգացման գործին նոր մզում մը տալու պաշտօնն իրենց նուիրական պարտաւորութեանց մին է։

Բայց այս պարտաւորութիւնն արդիւնապէս կատարելու համար հարկ է ի ձեռին ունենալ արդարութեան կշիռն որով կարելի է ամեն հանրային և մասնաւոր խընդիրներ լուծել և կարգադրել յօգուտ Ազգին։

ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՄՈՒՆՔ

Բարենորոգումն ընկերային պէտք մը, պատմական օրէնք մ'է և բարոյական ու մտաւորական աշխարհի էութեան և յառաջացման հիմնական մի պայմանն, ինչպէս անշարժութիւնն, մնայնութիւնն անոր քայքայման և անկման շարժառիթը։ Հետեւապէս մարդկային ընկերութիւն մ'որ մտաւոր և բարոյական կեանքով կ'ապրի, ընկերութիւն մ'որ կենսական ոյժեր ունի, անշուշտ կ'քալէ դէպ յառաջ, կ'զարգանայ, կ'նորոգուի և օր ըստ օրէ իր կենդանութեան նշանները կ'երևէն իր գիտութեան և ճարտարութեան, իր արհեստից և բարեկացութեան մէջ ըրած քայլերէն, դէպ ի ճշմարտութիւն և արդարութիւն ցոյց տուած հակումներէն։

Եւրոպական ժողովուրդներ, հակառակ զանազան խոչնդոտներու, այդ յառաջդիմական հոսանաց չեն կարող դիմադրել, և ամենէ պահպանողական ու յետնասէր ժողովուրդն իսկ կ'հետեւի անգէտս բարենորոգումներու ընթացքին զոր արտաքուստ կ'դատապարտէ։ Զինական պատուարներ այլևս չեն չըրջապատեր ժողովուրդներն։ Շոգին, եւլեկտրական հոսանուտը փլեց տապալեց այդ պատուարներն և միջազգային յարաբերութեանց հետ լուսաւորութեան և զարգացման զանազան նորագոյն դռներ բացաւ։ Երկնային Պետութիւնն երբեմն կարծէր թէ դատած է երկնից լոյսն և կատարելութեան կատարը, սակայն այդ պետութիւնն ալ, թէև երկնային անունը ցարդ կ'պահէ, բայց կ'զգայ ժամանակէ մ'իվեր որ երկրային ծագում ունի, և երկիրցւոց հետ հաղորդակցութեան ճամբուն մէջ մոնելու պէտք։ Չկայ բանաւոր ժողովուրդ մը, բանիբուն տերութիւն մը որ ըսէ. — Մենք մեզի կ'բաւենք, մեր օրէնքն, մեր հիմնարկութիւնները կատարեալ են. լիակատար են մեր կազմակերպութեան, բարեկեցութեան ու կենաց ամեն պայմաններն. ուստի մեզի համար բարենորոգում, զարգացում անպէտ, աւելորդ բաներ են։ —

Բայց ո՞ւր կ'սկսի վերանորոգումն և ո՞ւր կ'վերջանայ։ Պատմութիւնը ցոյց կ'տայ որ ոչ սկիզբն ունի և ոչ սահման։ Ինչպէս անհատներ, ազգերն ևս զարգացման անսպառ փափաքներով

կ'նետուին միջազգային կենաց պայքարին մէջ և գիրար գերազանցելու կ'ճգնին։ Այս պայքարը ծանր, տաժանելի է և յաղթանակը իւրաքանչիւրին համար կախումն ունի անշուշտ ժամանակի, միջավայրի, աշխատութեան և զանազան բնական և բնաւորական պայմաններէ, այնպէս որ սոյն մրցման մէջ կան ժողովուրդներ որ անզգալապէս կ'քալեն, կան որ արագ կ'շարժին, կան որ կ'կաղան, կան որ ընչասպառ կէս ճամբան կ'մնան՝ միշտ վերականգնելու յոյս տածելով։ Ահա այս է պատճառն որ ամենուն համար բարեկարգման պէտքն անհրաժեշտ, իսկ այլ և այլ ժողովրդոց մէջ զարգացման աստիճանը յարաբերական է, և երբէք բացարձակ։

Ո և է ազգ որ յաջորդական բարեկարգման կարևորութիւնը կ'ուրանայ, կամ անոր սահման մը կ'դնէ, կ'պարտաւորի, խօսքը գործին հետ միաբանելու համար, դատապարտել այն ամեն միջոցներն որ բարեկարգման կ'նպաստեն. կ'պարտաւորի դադրիլ աշխատութենէ, արտաքսել իր ծոցէն կրթութիւն, գիտութիւն, արհեստ ու ճարտարութիւն և ասոնց հետևանօք յառաջ եկած ամեն բարիք, վերադառնալ այն վայրենական վիճակն որ Ռուսսօի իտէալն էր երբեմն։ Եւ սակայն ինչ կ'տեսնենք մեր առջև. ազգ և ազգինք իրենց ընկերային վիճակը բարւոքելու, բարոյութեան, ճշմարտութեան և արդարութեան ըզգացումն ամեն խաւերու մէջ լուսոյ հետ ծաւալելու, մոլութեանց և ոճրագործութեանց առաջն առնելու, կենաց, ընչից և պատուոյ դէմ յարձակումներ սանձահարելու կ'աշխատին զանազան տնօրէնութիւններ ընելով։ Լուսամիտ և հեռատես օրէնսդէտներ յաջորդական վերանորոգումներով՝ թէ սովորութեանց ու բարուց, թէ օրինաց և հիմնարկութեանց մէջ, կը ջանան մարդկային ազգի բազմաղիմի վայելումներու գումարն աւելցնելու միջոցներ գտնել՝ պատմութեան և գիտութեան խորհրդոց դիմելով։

* * *

Ամեն մարդ գիտէ որ Օսմանեան Պետութիւնը բարեկարգումներու գործին մէջ, ի վաղուց անտի, կ'մրցի, ոլքան որ պարագաները կ'ներեն, ուրիշ լուսամիտ ազգերու հետ։ Իր հըպատակներուն կրօնական, ազգային և կրթական հիմնարկութեանց մասին՝ շատ աւելի յառաջդիմական ոգի և թոյլտու-

թիւն ցոյց տուած է քան ուրիշ բարեկիրթ տէրութիւններ։ Արդի Վեհափառ Սուլթանն՝ իր վեհապանծ նախնեաց իշխանութեան և աւանդութեանց գերընտիր, հաւատարիմ ու արժանի ժառանգորդ՝ իր գահակալութենէ ի վեր՝ միակ փափաք ունի նոր ոյժ և ուղղութիւն տալ այդ բարենորոգումներու՝ յօդուտ իր բոլոր ժողովրդոց։ Հետևապէս նոր չէ բարենորոգութեան խնդիրն Օսմանեան Պետութեան համար, թէև այս օրերս իբրև նորութիւն այլ և այլ թերթերու մէջ կ'յուզուի այն և զանազան մեկնութիւններու առիթ կ'լինի։

Ըստ մեզ՝ բարենորոգումն մեկնութիւն մը միայն կրնայ տանիլ, միակ նշանակութիւն ունի, այս է նիւթական, բարոյական և մտաւորական անընդհատ զարգացման հոգածութիւն՝ ժողովրդեան պիտոյից և ժամանակիս ոգւոյն համեմատ։ Եւ քանի որ, ինչպէս վերագրոյն ըսինք, չկայ աշխարհիս երեսը կատարելութեան ծայրն հասած ժողովուրդ մը, բնապէս Օսմանեան լայնածաւալ տէրութեան մէջ բարենորոգման կարօտ զանազան հիմնարկութիւններ անպակաս պիտի լինին։

* * *

Ահա այս ճշմարտութեան համոզուած լինելով անշուշտ՝ մանաւանդ մեր Օգոստափառ Սուլթանն՝ օրինաց նորանոր ծրագրեր, բարենորոգումներու այլ և այլ խորհուրդներ իր իմաստուն նկատողութեան և հայրական հոգածութեան առարկայ եղած են։ Արդէն Թուրքիոյ մէջ ներմուծուած տնտեսական, ելմտական, դատական ու վարչային բարենորոգումնք անուրանալի գրաւականներ են Կայսերական կառավարութեան ընելիք նորանոր հանրօգուտ տնօրէնութեանց։ Արդէն Ամեն. Ս. Պատրիարքին հաղորդուած պաշտօնական խոստմունք, և այս օրերս Կայսերական հրամանաւ կազմուած Յանձնաժողովն՝ որ պաշտօն ունի քննել և կարգադրել Ազգ. Պատրիարքարանի և Բ. Դրան մէջ եղած առկախ խնդիրներն, նորագոյն ապացոյցներ են այն բարձր իմաստութեան և նուրբ քաղաքագիտութեան որով կ'փայլի Օսմանեան Օգոստափառ Վեհապետն՝ Ասլտիւլ Համիտ Խան, և որոց ցանկալի արդիւնքն անտարակոյս քիչ ատենէն պիտի տեսնէ ու վայելէ հայ ժողովուրդն։

ՓԵՐԱՆԲ

Ընդհանրապէս, եւ կիներն այս բաւ գիտեն, մարդ մ'որ սը-բամտութեամբ կ'խօսի սիրոյ վրայ, չկրնար ջերմ սիրահար լինիլ։
Ժ. ՍԱՆ

Առաջին սէրն օրիորդներու միտքը կ'օրէ, պատանին երկրորդ սիրոյն մէջ նուազ ապուշ է։ Ժ. ՍԷՆ

Կինը դառնագոյն է բան մահը։
ՍՈՂՈՄՈՆ

Շողոմոքրութիւնը շատ աւելի կիներ ի կորուստ կ'մատնէ բան սէրը։ Երբ այն չյաջողի, յանցանքն իրը չէ, այլ շողոմոքրիչն։
ԼԷՎԻ

Արիութեամբ կ'մեռնի այն որ իր մահուան շատ վիճաներ ունի։ ՎՕԼԴԵՌ

Կան աշխարհի մէջ շատ սրամիտ մարդիկ որ խորհելու եղանակը չգիտեն։ ՆՈՅՆ

Կովերն արծիւներ կ'դառնան, երբ խնդիրը շահու վրայ է։
ՆՈՅՆ

Դժուար բան չէ զաւակներ ունենալ, այլ զանոնք սնուցանել ու կրթելն է դժուար։ ՄԱԼԹԻՍ

Կանայք շատ աւելի երջանիկ պիտի լինէին եթէ իրենց մտքին համար այնքան հոգ տանէին որքան կ'տանին իրենց դէմքին համար։ Տ՝. Ֆէ

Ի Գրանադա ամենէ հազուագիւտ բանն է յիմար կին մը։
Տ՝. ԺԻՐԱՐՏԷՆ

Ամուսնութիւնն բնութեան մեր առջեւ լարած մի թակարդն է։
ՇՕՊԷՆՀԱՒՐ

Գրութեան անհաղորդ մարդն մարդկութենէ դուրս է, եւ այդ բառն իսկ առէջ հոնանիշ է գրութեան։ ՆՈՅՆ

Երբ երաժշտութիւն կ'լսեմ, երեւակայութիւնս ստէպ կ'ծածանի այս մտածման մէջ, թէ ամեն մարդիկ եւ կեանքս յաւիտենական ոգւոյ մ'երազներն են, լաւ կամ վատ երազներ, որոց իրականութիւնը մանը զարթնում մ'է։ ՆՈՅՆ

Ընդհանրապէս ծնողք կ'սիրեն ցաւագար որդիքը, վասն զի անոնց տեսքն մերթ իրենց սրտին մէջ զուր, եւ մերթ իրենց խրդնին մէջ վիշտ կ'զգուէ, արդիւնք հին յանցանքի մը, ՆՈՅՆ

Ինքնամոլ մարդն է որ, ապուշներու մէջ, փոդերով կ'հաչակէ իր մի անշան գործն որ մի ժամու կեանք ունի։ Ֆ.

ԱԶԴԱՑԻՆ ՆԻՇԵՐ

Կ. Պոլիս, 15 Օքտոմբր 1890

Սէր իմ Պ. Շահնուր

Զայնը բժիշկներունն է. որ չանցնիր որ դեղ մը չհնարեն։ Մէկ կուսակցութենէն կ'հռչակուի իբր համայնաբոյժ, կենսատու և պրոպատիկէ. իսկ հակառակ կողմէն՝ իբր անօգուտ, վնասակար, վտանգաւոր։ Որչափ կարօտցանք լուսահոգի Բանասէնուր է Սամարացւոյն դեղը, որ այնչափ տեղ գրաւեց իւր ժամանակակից ի տէր հանդուցեալ թերթերուն մէջ, գէթ լուսանկարն ունենայինք, անով պիտի մխիթարուէինք, սակայն անգութ բժիշկները, նկատելով որ այդ բանասէն անխարդ ամեն հիւանդութիւն բուժելով իրենց յաճախորդները որ ըստ օրէ պակսեցնելու վրայ է, այնպէս հալածեցին, տարադրեցին, աքսորեցին զինքը՝ որ իւր դատարկացուցած քսակներուն մնաս բարով մ'ըսելու իսկ ժամանակ չունենալով՝ գնաց շնչասպառ պահուըտեցաւ անտեսանելի խորշեր՝ փոշոյ դէզերու տակ։ Իսկ ԹԷՐՕԳԵԼԻ ԹԷԹԱՍՈՒԼԻԿ ԲՈՆԻԷՆԷՐՈՆ երբէք չպիտի ներեմ. շատ աներես բաներ էին. ամեն տեղ քիթերնին կ'խօթէին ու ամեն քարի տակէն կ'ելլային։ Կը ղրկէիր երկու տող բան կարդալու. մէկ մ'ալ նայիս որ բասթեղեայք, հէրօթեղեայք ակռանին բացած կ'երեւէին. փառք Աստուծոյ, անոնք ալ ճամբու դրինք։ Հիւ-

ը-ենէ դեղահատներուն տեսնեն՝ ըսելիք չունիմ. անոնք թէև քսան տարիէ ի վեր մարդու մը ձեռս չունին՝ սակայն Փոռնէլին տարեկան տասն ոսկւոյ չափ շահ կը բերեն։ Սա պարոնայք Աքօթն ու Պոուռնը չկան՝ ալ այնչափ խօսեցան իրենց օշարակին վրայ՝ որ այսօր կրնամ ըսել թէ իրենց ղրկուած գովասանական նամակներուն ամեն լեզուաւ թարգմանութիւններն ալ գոց գիտեմ։ Արդ՝ քանի որ այսչափ համայնարոյժեր կան, խենթ եղողը կը հիւանդանայ. ինչու բժշկին երթամ. ամէնէն ալ մէյմէկ հատ կ'առնեմ. լմնցաւ գնաց. բայց դուն հոդ մ'ըներ. բժիշկներն ալ խենթ չեն. երբ մէկ մասը դեղեր կ'ստեղծէ՝ միւս մասն ալ հիւանդութիւն ստեղծելու կ'պարապի. ըստ որում առանց հիւանդութեան առ ինչ կը ծառայեն դեղերը. և այսօր փառք Բարերարին մեր նախնեաց անծանօթ՝ հարիւրաւոր հիւանդութիւններ ստեղծուեցան, որք անչուշտ մեծ զարկ մը տալ կը պատրաստուին մարդկային կենաց յառաջադիմութեան։ Գալով Սարասինային՝ չգիտեմ թէ անմիջական յաջորդն է պատուաստին և թէ ուղղակի կրնայ ներդործել ծաղկախտին վրայ — որպէս կը պնդէ Արդոյ Տօք. Տապրաշեան էֆ. — սակայն սա ըստոյգ գիտեմ որ անուղղակի կերպիւ մեծ խրատտու մ'եղաւ ինձ. ըստ որում եթէ այդ պատուաստման ու հակասպատուաստման վէճը չբացուէր, ուսկից պիտի սովրէի ես այն խօսքը թէ «յիմարները կընետուին հոն՝ ուր հրեշտակք դողալով կընային»։

* * *

Ամեն անգամ որ Գալրադճըլարի մէջ անանկացած՝ կամ մեծ ձեռսով փճացած խանութպանի մը եռանդոտ յաջորդին հանդիպիմ կըսեմ իւրովի «յիմարները կը նետուին հոն՝ ուր իմաստունները դողալով կը նային». Դիտես, սիրելի Շահնուրս, ինչ մեծ ճշմարտութիւններ կան թաղուած այդ երկտողին տակ, մանաւանդ մեր ազգին համար՝ որոյ այլ և այլ պաշտօնատանց մէջ քանի՞ յիմարներ նետուած են, ուր հրեշտակները նայելու իսկ չեն համարձակիր. մէկը կը դողայ պաշտօնատան մը սեմերէն ներս մտնել, միւսը կ'ուխտէ յաւիտեան ներսէն դուրս չելնել, մէկը կը սարսռայ գաւառի մը առաջնորդութեան թողուր, միւսին բերնին ջրերը կը վազեն այն տեղի պտուղները երազելով, մէկը նոյն իսկ քաղաքին մէջ կը հրաժարի ոտից փոշիները թօթափելով, միւսը հաղար վերստ հեռուներից փախ

տալով թոդ կացած տեղից, հեւն ի հեւը կը հասնի ուսուցանել զայն՝ որուն սակայն պէտք ունի երկար ժամանակ ուսանելու. մէկը հոգի կուտայ մեծատունի մը դստեր համար, միւսը չը զիջանիր իսկ մոքէն անցնել, մէկը գրիչ ի ձեռին մաչած գրասեղաններու առջև՝ ծրար մը կերպաս չափելու երաղով կ'ապրի, միւսը իւր մէկ յոդուածը թերթի մը անկիւնը հրատարակուած տեսնելու համար ամեն զոհողութեանց յանձնառու կ'ըլլայ, ճիշտ մեղրին շուրջը բոլորած մեղուներու նման որոց մէջ ընկըղմածները կը ճգնին հոգինին փրկել՝ դուրս եղողները կ'չտապեն մեղրին մէջ լողալ։ Այսպէս է աշխարհի և ընդ նմին մեր ներքին կեանքը, ոչ ոք գիտակցութեամբ, ոչ ոք արժանաւորութեամբ, ոչ ոք նախապատրաստութեամբ կ'ստանձնէ գործ մը՝ որուն բուն մարդն ըլլայ. այլ շատ անգամ բաղդն, ու յաճախ կիրքերը են որ յիմարներու նայիլ կ'առաջնորդեն հոն՝ ուրկէ հրեշտակները դողալով փախած էին, և այն պարագային մէջ քանի՞ իմաստուններ պէտք են յիմարին ճգած քարը վերցնելու։ Իրաւ է որ ամեն յիմարութիւն մարդուս համար դաս մ'է. սակայն սա ստոյգ է որ՝ ոչ յիմարութիւնները կսպառին և ոչ ալ դասերը. եթէ գործ չունի մարդ թոզ հետևի ու հետևի յիմարութեան ու դասին, մինչև որ հաստատէ այն առածին ճշմարտութիւնը թէ «դատարկ գլխոյ մը ձեռքէն ինչեր չեն քաշեր խեղճ ոտքերը»։

Իսկ դուք, Պ. Շահնուր, պարտաւորեալ չէք յորդորել Ձեր բոլոր բարեկամները որ կղեր ըլլան, այլ մի միայն այն մասը՝ որոնք իրենց ապիկարութեամբ վերջին ծայր թշուառութեան մէջ խնալով՝ տժենախեղճ դրութեան մատնուած են. այնպիսիները սիրով կ'ընդունի մայրս մեր Ս. Եկեղեցի որ է օրհնեալ յաւիտեանս ամէն։

Սիրով կ'ողջունէ Ձեզ
ՓԱՍԻՄ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլիս, 27 Օգոստոս 1890

Բարեկամ, Քանի՛ ճարպիկ են կարգ մ՚օրագիրներ, և ինչպէս գիտեն, իւրաքանչիւրն իր յատուկ տեսակէտին համեմատ՝ բոլորովին տարբեր ձև ու գոյն տալ մի և նոյն դէպքին, ջանալով հաւատացնել քեզ որ իր նկարագիրն է ճշմարտութիւնը։ Որո՞ւ հաւատաս և ո՞րը մերժես։ Մի քանին պաշտօնական, այլք կէս պաշտօնական, իսկ բոլորն ալ արժանահաւատ լինելու յաւակնութիւնն ունին։ Իսկ այն թերթերն որ աւելի խղճամիտ, աւելի ճշմարտասէր են, և իրը քննած և խնդիրը չօշափած լինելով, կարող են ճիշտը գրել և ուղիղ կարծիք մ՚արտայայտել, լռութիւն կ՚պահեն։ Լռելն ոսկի, խօսելն արծաթ, իսկ շաղակրատելն թերևս երկաթ կամ թիթեղ լինելով, ըստ օտար առածի մը, ոմանք ոսկին կ՚ընտրեն, բայց արի տես որ երկաթը կամ թիթեղը յաղթանակը կ՚տանին, վասն զի ունկնդիրներն ու հաւատաւորներն խօսողին եռեռն կ՚երթան. ոսկին մութը կը մնայ, թէև մեծ լինի կշիռն մտապէս հարստանալու հակամէտ հասարակութեան մը համար։ Բայց մեր ժողովուրդն, առ հասարակ, այնքան վարժած է լափել ինձ որ իր առջև կ՚նետեն, սուտումուտ և խենդ ու խելառ լուրեր, որ եթէ, օրինակի համար, ելնես ըսես թէ՝ — Ես աչքս, իմ յատուկ աչքս տեսայ որ գայլ մը յարձակեց գառնուկ մը անտառին մէջ, արծիւ մը յօշատեց աղաւնի մը լերան վրայ, շանաձուկ մը կլլեց ծովն ընկած մանկիկ մը — իսկոյն չորս կողմդ ձայներ կ՚բարձրանան և կ՚գոչեն— «Դու կոյր ես. մեր խոշոր լրագիրներն ըսածիդ հակառակը կը պատմեն, պարոն. գառնուկն է որ գայլը կլլեց, աղաւնին է որ արծիւը փետտեց, մանկիկն է որ շանաձուկը կերաւ։» Իսկ ուրիշներ ալ կ՚համարձակին, տարբեր թերթերու վկայութեան վրայ կամ այլ հեղինակութեան վրայ յենլով, այդ կենդանիներուն միոյն կամ միւսին գոյութիւնը ուրանալ և քեզ ալ սատանօս հրատարակել։ Երևակայէ՛ նաև թէ այս չիրթ և տարաձայն լուրերն ինչ այլանդակ կերպարան մը կրնան առնուլ եթէ լոկ մի և նոյն խողովակէն ելնեն, մի և նոյն փրոցէն ժայթքին։ Եթէ

գու չունչ, ոգի և այժ ունիս, տանիսներուն, աշտարակներուն, լեռներուն վրայ ելիր և ազաղակէ թէ՝ միայն ըսածդ՝ փատերու վրայ հիմնուած՝ ճշմարիտ է, ձայնդ անապատի ձայն պիտի լինի, և ծաղրարաններն քթէդ պիտի բռնեն և յիմար է ըսեն։

Ի՞նչ է դարմանն այս բարեբնեան կամ ներընչական օրագրութեան։ Ոմանք լրագրական համբութեան, այլք շաղակրատութեան և մի քանին ալ գրաքննութեան մէջ կ'գտնեն։ Առաջին միջոցը մասային մեռելութիւն է, յարդ վայրենիներու բաժինն, երկրորդը լուսաւորեալ ազգերու սեսակ մը պատուհասը, որ իր անհամեմատ օգուտներն ալ ունի, երրորդը մասամն ու գրի մէջ օրինական հաւասարակշռութիւն մը հաստատելու նախադրուչական ձեռնարկ մ'է։ Արդ՝ ո՞րն է ընտրելի, քեզ կ'թողում որոշել։ Եւրոպա մանաւանդ Ամերիկա անսանձ կ'արշաւէ մամլոյ անպայման ազատութեան մէջ և այդ ազատութեան զեղծումէն կը ելով առաւելութեանց հետ, առաջիններուն նժարն շատ աւելի ծանր, անտանելի կ'գտնէ։ Այլ ժողովրդաց հետ՝ մենք ևս շատ հեռի ենք այդ վիճակէն, ուստի և մեզ նժարին պարունակութենէ։

Սակայն՝ հետաքրքրական է իմանալ թէ Ամերիկեան թերթը (Ֆոլիօ) ինչ կ'խորհի իր հայրենեաց օրագրութեան վիճակին վրայ։ Պ. Պրուքս՝ տասնակարգ խմբագիր մը, ապոֆէյի ոգեբէրը կ'ուրուագրէ, ինչպէս երբեմն Հարդման կ'ծրագրէր ապոֆէյի կրօնն՝ որ մեզմէ շատ հեռի է տակաւին։ Պ. Պրուքսի օրագրական իտէալը շահագրգիռ է։ Նա կ'կարծէ թէ լրագիրն ամէն ինչ լինելու և ամէն ինչ ունենալու դիտաստիրութեանէն իր օրինաւոր սահմանէն անդին անցած է։ Իր նախկին պաշտօնը մոռցած կ'երևի, կ'ըսէ, և իր ինքնայայտ վրիպումներն են անճշտութիւն և կուսակցական անիրաւութիւն։ Նա կ'յայտնէ թէ՝ Ամերիկացիք վերջապէս ընկած են հիմակ ողորմելի և քամահրելի ճամարտակութեան մը խորագոյն փոսերն, ցնցում պատճառող լուրերու ճամարտակութիւն մ'որ ճարակ կ'գտնէ մարդկային տկարութեանց մէջ։ Իրաւի՝ այնպէս կ'թուի որ օրագրական գործերն չեն կարող յոռեգոյն վիճակ մ'ունենալ քան ինչ որ ունին այժմ, և մարդկային տգի փորձառութիւնը ցոյց կուտայ որ երբ իրերն այս ամենավատ աստիճանը հասած են, գանոնք դարմանելու ժամանակն եկած է։ Ի վերջ՝ օրագրութիւնը բարոյական վերանորոգում մը պիտի ունենայ և մեզ պիտի ազատէ տանի բարձրագոյն և մաքրագոյն մթնոլորտ մը։ Յարդ

իր վաստ մատակարարութեամբ օրագրութեան նպատակը վիճաճ է։ Ոչ մի ընթերցող յոյս ունի գտնել ճշմարտութիւնն օրագիրներուն մէջ, պարզ և ուղիղ ոգւով գրուած՝ հանրային իրերու և անձերու վրայ։ Օրագրութեան այս վատթար դրութեան մէջ, կ'յաւելու Պ. Պրուքս, լաւագոյն խմբագիրները պիտի ջանան նոր ուղղութիւն մը բռնել, խղճամիտ քննութեամբ և արդարասիրութեամբ լուրերը զտել որպէս զի օրագրութեան պատիւը բարձրացնեն և հասարակայ միտքը չմոլորեն։ Անշուշտ՝ շատեր ի սկզբան չպիտի հաւատան այս օգտաւէտ այլափոխութեան, բայց օրագրական վերանորոգիչները պարտին շարունակել անվհատ իրենց պաշտօնը։

Ապագայի օրագիրը պարտի լինիլ հասուն ու պայծառ, այլ ոչ յանդուգն ու թերթև։ Շատ աւելի սուղի պիտի նստի քան այժմեան օրագիրն, վասն զի տպելի նիւթը ստուգելու համար ստակ պիտի վճարէ, համբակ ու թերակիրթ մարդիկ տեղի պիտի տան այնպիսի գրիչներու որոց մտային կարողութիւնն, անկաշառ ոգին և հաստատուն բնաւորութիւնն ընդունակ լինին սոյն փափուկ պաշտօնին։ Բայց երբ մէկ կողմէ նոր ծախսեր պիտի բացուին, միւս կողմէ զանոնք գոցելու միջոցները պիտի նուազին, վասն զի նոր լրագիրը ծանուցումներ չպիտի պարունակէ։ Պիտի գայ օր մ'որ ծանուցումներու թերթն օրագրէն անջատ պիտի հրատարակուի, անոնց հետ խմբագրական կարծիքներ պիտի վերնան։ Այժմ շատ են խմբագրականներն, զոր ամեն թղթակից իր քաջած հեռագիրներու մատ կ'ղնէ։ Բայց և այնպէս ապագայի լրագիրն ոչ նուազ կարծիքներ պիտի արտայայտէ քան այժմեանը։ Միայն աւելի արդար և անկեղծ պիտի լինի, և հետևապէս իր թուիքն մեծագոյն յարգանաց արժանի։ Իրև էական պայման վերանորոգման, հարկ է որ խմբագրական կարծիքն իրենց յատուկ և օրինաւոր տեղն արտայայտուին և չեթէ բոլոր թերթին մէջ։ Այն ժամանակ լաւագոյն թերթի մէջ ստոյգ լուրեր փնտռողը չպիտի ստիպուի խմբագրական ապայակոյտին նախապաշարմունքն ու ոսկեզօծ դեղահատներն իբրև ճշմարիտ կլլել երկրագնիս չորս կողմէն հասած լուրերուն հետ։ Երբ ապագայի թերթը հասնի մաքուր, պայծառ, պարկեշտ, անկողմնասէր, ճշդրտապատում, ժիր և բոլորովին արդարասէր, անշուշտ ամեն ոք պիտի զարմանայ թէ ինչպէս այնքան ժամանակ կարող եղեր ենք հանդուրժել մեր արդի լրագրութեան խակ ու անհամ մեթոդներուն և լպիրշ շարժումներուն։

Ահա այսպէս, բարեկամ, մինչդեռ Պ. Պրուքս յԱմերիկա ապաղայ օրագրի հիմնադիրը կ'յարդարէ և կերպով մը կ'օրինակէ Անգլիոյ օրագրական գրութիւնն, որ մեծ մասամբ աւելի լուրջ, աւելի հիւթեղ, զեղուն է հանրային ստոյգ լուրերով և աւելի տոկուն ու բարձր կոչումունի, մեր օրագրութեան ներկան իսկ անյարդար, անորոշ, տարտամ և անձուկ է, ցոյց տալով իր ճակտին վրայ այնպիսի խորհրդներ որ հալումաշ կրից և չաղդային ոգւոյ և նենգամտութեան նշաններն են։ Երբեմն իբրև դարման ծաղիկներ կ'բուսանէին, և ապա իբրև աշնան տերևներ ցրտահար կ'թափէին մեր մէջ թերթերն քիչ շատ անուշ հոտ և լոյս սփռելէն ետև, բայց այժմ որ աւելի շատ արև, աւելի շատ մշակ, աւելի շատ պիտոյք և աւելի շատ գրող ու կարդացող կան, կ'ըսուի, թերթեր կ'պակսին և ընթերցողները մէկ երկու օրագրի հեղձամղձուկ մթնոլորտին մէջ կ'խղդուին և թալկահար կ'մնալորին։ Լսել մի և նոյն փողին ձայնն անդադար, և եթէ կուզես պաղելն դան դանը շարունակ, որու մէջ կատակբան մը անցեալ օր դաւառացիին կենաց պատմութիւնը կ'փնտռէր ֆմասպասէբաբ, տաղտկալի է, անտանելի է։ Ինչպէս ձայներու զանազանութեան մէջ է ներդաշնակութիւնն, նոյնպէս թերթերու կարծեաց այլազան արտայայտութեանց մէջ կ'գտնէ ընթերցողն մտքի անդորրութիւն և համոզում։ Լաւ ևս ունիմ մտցումն՝ բանաւոր սահմանի մէջ, ինչպէս նիւթական նոյնպէս մտային տուրևառի մասին, քան մենավաճառութիւնն՝ որ սրդրուկի պէս կ'քամէ քսակ ու միտք և փոխարէն կ'տայ թոյն մարդկային մարմնոյն ու սրտին։

Քանի մը տարիներէ ի վեր՝ Պոլսեցի հայք մի թերթով կ'շատանան ու կ'յոռանան։ Այս թերթը կ'կոչեն ոմանք Հայոց Դայլը, որ ունի իր ճագուկն, Մասիսը։ Այսպէս ահագին լեռ մ'ալ կ'փլի եղեր, ինչ անկում։ Բայց Հայոց Դայլն իր անուան արժանի լինելու համար պէտք չէ որ ինք միայն խօսի, և սակայն միայնակ ինք խօսելու և գրելու և ժողովրդեան տեղ խորհելու անպուսպ փափաք մը կ'ցուցնէ, վասն զի ամեն հին և նոր թերթէր ցանցին մէջ առնելու յատուկ մարմաջով մը կ'տանջուի։

Եւ ահա մի քանի ամիս առաջ՝ չէ թէ նորանուն, այլ հին թերթ մ'իբր նոր ուղղութեամբ ու զոյնով երևան կ'ելնէ։ Շատեր ուրախութեամբ կ'ողջունեն այս երևոյթն։ Ուժգնագոյն և գրեթէ կիսամեռ Հայրենիք կ'վերակաղնէր։ Սարբեան Լիֆենտին անոր նոր թև կ'տար, և ամեն մարդ կ'յուսար որ վերջապէս մեծ

թերթին պրկումէն պիտի ազատէր։ Բայց նորաթև թերթն՝ այս ու այն կողմն մոլորագին տատանելէն եաև, կ'երթայ կ'իյնայ ուր — դարձեալ Արևելքի դևին տակ . . . ։

Եւ քիչ ատենէն նոր փորձ մ'ալ պիտի լինի։ Մաղէն, զաւշտական Մաղէն, Փալաքաշեան էֆէնտիի ձեռօք ծագեայ հագուստները պիտի փոխէ և քաղաքագիտի, իմաստասիրի, դատաւորի պատմուճանը պիտի հագնի։ Փալաքաշեան էֆ. որ դործունի, ուղղամիտ և բանիբուն անձ մ'է, իր Յայտարարութիւնն արձակեց, իր ծրագիրն հասարակութեան ներկայեց։ Եթէ ոչ շատ համեստ, բանաւոր ծրագիր մ'որու դորձադրութեան պիտի աջակցին այլ և այլ ազգային դրագէտներ։ Ասոնք ծանօթ և յուսատու հանդամանքը պիտի լինին այդ չարաթական թերթին, իսկ անծանօթն ժողովրդեան ոտին մէջն է, իր ընելիք ընդունելութիւնն ու տալիք քաջալերութիւն է։ Արդեօք արդի օրագրական ջերոցէն պրծելու համար ճիկ մը պիտի ընէ՞ այն, պիտի ուզէ՞ ունենալ նոր ազդէն, տաղտկան և դրական լրագիր մը. յուսալի է։ Զէ թէ մէկ երկու, տասը քսան թերթ կրնայ սը-նուցանել հայ ժողովուրդն, եթէ կամք ունենայ, եթէ պէտքն զգայ, եթէ արդէն ըմբռնած է որ կարծեաց լուսաւորութեան էական պայմաններէն մին է մամուլը։ Նիւթական առատ սնունդ կրնան գտնել Ազգին մէջ մէկէն աւելի թերթեր, այս պայմանաւ սակայն որ օրինաւոր ազատութեան հետ ունենան նաև իրենց բարձր կոչման գիտակցութիւնն և մտային ու հոգեկան լաւ և կաղդուրիչ սնունդ հայթայթելու կարողութիւնը։ Միւս կողմէ՝ թերթերու առատութեան մէջ ոչ միայն իշխանութիւնն ունի շահ, այլ և նոյն իսկ հրատարակիչներն ու ընթերցողներն, վասն զի այլազան խնդիրներու վրայ թեր ու դէմ բանաւոր վիճաբանութեամբ կարծիքները կ'զտուին, մոլորութիւնները կ'նուազին, ճշմարտութիւնը կ'յայտնուի և մէն մի թերթ իր արժանեաց կամ չարժանեաց վրայ կ'կանգնի կամ կ'գլորի՝ հասարակաց աւելի լուսաւոր դատաստանին առջև։

Ուստի, յուսանք, բարեկամ, որ արդի լրագրական սոքն պիտի դադրի և Ազգին բազմադիմի պիտոյից համապատասխան հետզհետէ զանազան թերթեր լոյս պիտի տեսնեն . . . ։

ՇԱՀՆՈՒՐ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄՆԱՑՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ Յ. ԻԶՄԻՐԵԱՆՑ

ԿՏԱԿԻՆ

Ըստ կտակի բարեյիշատակ Յովսեփայ Իզմիրեանց, Գործադիր Մնայուն Յանձնաժողովս պատիւ ունի հրաւիրել այն հեղինակները ու բանասէրները՝ որք ազգային դպրութեան եւ պատմութեան վերաբերեալ որ եւ է աշխատութեամբ մը կը փափաքին մասնակցիլ Սահակ-Մեսրոպեան Գրական Մրցանակաբաշխութեան, հանձին իրենց աշխատութիւնները յուղարկել մինչեւ յառաջիկայ 1891 տարւոյ Յունվարի վերջ առ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրն, Յանձնաժողովոյս հասցեին:

Տպագրեալ աշխատութիւնք պէտք է երեք օրինակ յուղարկուին. իսկ ձեռագիրք բնաւ յետ չեն դարձուիր:

12 Յուլիս 1860, ԿՆՉ+

ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

Այն Յայտարարութեան հետ հասած նամակով մը՝ ամբողջովին կամ քաղուածօրէն արտատպել խնդրուած էր խմբագրութենէս Սահակ-Մեսրոպեան գրական մրցանակաբաշխութեան հանդիսի նկարագիրն, որու մի օրինակն պաշտօնական գրոյն հետ ուղարկուած լինելն կ'յայտարարուէր: Բայց խմբագրութիւնս չստացաւ այդ օրինակն։

ԱՑԼ ԵՒ ԱՑԼԻ

Երկրի քիմիական ճակատագիրը։ — Ցըլլէն անուն հանդիսին մէջ Վեր. Ֆ. Ս. Վօկան երկրիս վճռական վախճանին վրայ շատ հետաքրքրաշարժ տեսութիւն մը գրած է։ Նա կ'ըսէ թէ՝ երկիրը պիտի շարունակէ իր գոյութիւնն մինչև որ իր ահագին զանգուածին մէն մի մասնիկն մարդկային մարմիններու մէջ մուտ գտնէ և մինչև որ իր բովանդակ կոյտն բաւէ մարդկային ազգի նոր մարմիններ հայթայթել, երբ վերջին դատաստանի և յարութեան փողն հնչէ։ Վեր. Վօկան հաշիւ կ'ընէ որ մարդկային դիակներն կ'կշռեն այժմ՝ մէն մի դարու մէջ, 2 երկիլիօն գոնօ և այս գումարն հետզհետէ կ'ամի։ Նա կ'խորհի որ հիմակ 100 000 անձինք կ'մեռնին 24 ժամու մէջ, մինչ աշխարհի բնակիչները են 2,600,000,000։ Արդ մեր մոլորակին բնակիչներն 4000 տարուան մէջ պիտի հասնին 320,000,000,000,0000ի։ Այժմ կլոր հաշիվ երկրի ամբողջ ծանրութիւնն է 6,000,000,000,000,000,000։ Վեր. Վօկան չհամարձակիր հաշուել վերջին դատաստանին օրն բոլոր հոգիներու հաւաքական թիւն, բայց նա կ'կարծէ թէ երկնային խորհուրդ մ'է թողուլ, որ մարդկային արարածները ամին ու բազմանան, մինչև որ երկրագնտին համայն զանգն բաւական լինի մատակարարել յարուցեալ մարմիններու նիւթը, թէ սուրբերու համար՝ իրենց փառաց մէջ և թէ մեղաւորներու համար՝ դեհենին մէջ։ Ահա այս է, համառօտիւ, Վ. Վօկանի տարօրինակ տեսութիւնը յարութեան մասին։

Ապա, կ'յարէ Վեր. Վօկան, երբ մեռելները մարմնանան և երկիրն ի վեր թռին, չպիտի թողուն բան մը այդ երկրին վրայ, որ մեղուներու երամին չինած գնդակին նման, երբ ասոնք ըսկսին թռիլ, այնքան մասերու պիտի բաժնուի որքան մարդկային էակներ գտնուին։ Երկրի գոյութիւնը պիտի դադրի, և ինչպէս Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ. Նոր երկնք մը, աննման այն մութ և սխուր երկրին որ կ'թաւալի արևուն շուրջն, չպիտի գտնուի, այլ անթիւ անհամար մարդկային փառաւեղ խումբերու ձևեր, որ յաւիտեան պիտի դառնան երկնից յաւիտենական արդարութեան երկնային արեգական շուրջը։

Արդարև հմայելի բան մը կայ այն գաղափարին մէջ թէ մեր արդի բնակութեան ամբողջ զանգուածն— ծովեր, լեռներ, անտառներ, բոյսեր, յաղթ յիշատակարաններ և ինչ որ է և կայ երկրի վրայ, օրին մէկը մեր էութեան մասը պիտի լինին։ Այս տեսութիւնն Ցարութեան գաղափարին ընդարձակագոյն նշանակութիւն մը կ'ընծայէ, քանի որ այս տեսութեամբ նոյն իսկ երկիրն նոր կեանք մը պիտի առնու մարդկային ազգի նորաստեղծ մարմիններու շնորհիւ։

Բարլիզնդ է ճաբոն.— Ասիական ազգերու մէջ՝ ամենէ յառաջադէմն՝ ճաբոնացիք. սահմանադրական կառավարութիւն մը պիտի ունենան։ Առաջին Բարլիզնդը՝ որ վերին և ստորին՝ երկու ժողովէ կ'բաղկանայ, Նոյեմբերին պիտի գումարուի։ Ստորին կամ Հասարակաց խորհրդարանն ընտրական մարմին մ'է և իր կեանքն չորս նստաշրջանով կ'աւարտի։ Վերին խորհրդարանն թէ ընտրական և թէ ժառանգական տարրներէ կ'բաղկանայ։ Կայսեր. գերդաստանին բոլոր անդամներն ցկեանս անդամ են այդ ժողովին։ Կան դաս մ'աղնուականներ որ ընտրութեամբ իրաւունք կ'ստանան անդամակցութեան օր եօթը տարի կ'տեւէ, կան նաև կարգ մը մարդիկ որ՝ մէն մի քաղաքապետական շրջանակէ՝ տասն և հինգ առաւելագոյն տուրք վճարող կալուածատէրերու ձեռօք կ'ընտրուին և հինգ տարի պաշտօն կ'վարեն։ Իսկ Միքատոն ևս իրաւունք ունի ժողովականութեան կոչել հինգ անձինք որ իրենց գիտութեամբ կամ առ պետութիւն մատուցած ծառայութեամբ երևելի հանդիսացած են։

Ինդիգոի դեմ նոր դեղ մը գտած է Ֆրանսացի մը։ Այն մարդիկ որ հնամաշտ բռնուած են կամ կ'վախնան, պարտին մի քանի ժամ Բարֆինով թրջուած հագուստով փաթթուիլ նըստին։ Բարֆինն կաշին կ'գրգռէ, առողջարար վերադրծութիւն մը պատճառելով, և հնամաշտային միդրոպը կ'սպաննէ։

Հրեայ զինուորաց թիւն այժմ ռուսական բանակին մէջ 125, 000 է։ Զգիտցուիր թէ հայ նոր զինուորաց թիւն որչափ է նոյն բանակին մէջ։

ԼՐԱՏՈՒ.

Գում-Գարուի գեպքը. — Թուրք լրագիրները կ'հրատարակեն որ Սպարապետի Դուռը գումարուած Զինուորական Ատեանը իր վճիռը արձակեր է Գում-Գարուի ծանօթ դէպքին մէջ յանցապարտ դատուած անձերու դէմ։ Պարագլուխ Արթին Ճիհանկիւլեան մահուան և ուրիշ ինն հոգի, որոնց երկուքը յոյն են, աւելի կամ նուազ ամօք բերդարգելութեան դատապարտուեր են այլ և այլ կողմեր։

Սակայն Վ. Հայափառ Սուլթանն, իր անսպառ գթութեամբ, հաճեր է Ճիհանկիւլեանի մահուան պատիժը մեղմել և ցկեանս շղթայակապ աշխատութեան վերածել։

Պաշտօնական տեսակցութիւն. — Քաղ. ժողովոյ Ատենապետ՝ Ազն. Սահակ էֆ. Ղազարոսեան, ըստ պաշտօնական հրաւէրի, մի քանի անգամ է որ կ'տեսակցի Բարձր. Մեծ Եպարքոսին հետ ինչ ինչ ազգային խնդիրներու վրայ։

Ամեն. Յ. Պատրիարքի հրաժարականը. — Գում-Գարուի գեպքէն ետք՝ Ս. Պատրիարքն առ Բ. Դուռն և առ Ազգ. ժողովն իր հրաժարագիրը կ'մատուցանէ։ Կայսերական կառավարութիւնը կ'մերժէ Նորին Սրբազնութեան հրաժարականն և կ'հրաւիրէ զինք շարունակել իր պաշտօնը։ Ս. Պատրիարքը կ'պնդէ իր հրաժարականին վրայ՝ պարզելով այն պատճառներն որ զինք այս որոշման կ'ստիպեն։ Կայսերական հրամանաւ Յանձնաժողով մը կ'կազմուի, որու անդամներն են Յակոբ և Յարութիւն փաշայք և Վահան էֆ. որպէս զի բանակցին Ս. Պարիարքին հետ և իրաց վիճակին դարման մը գտնեն։ Ի վերջէ Ս. Պատրիարքն բարձր տեղէ տրուած գրաւոր և բանաւոր խոստումներու վրայ թէ՝ ամեն առ կախ խնդիրներն պիտի կարգադրուին, ետ կառնու իր հրաժարականն, մինչդեռ Համնգումար ժողովն ալ քանիցս նիստ կազմելով պատրիարքական առանձնաշնորհումներու և այլ կարևոր խնդիրներու մասին արդէն, ի ձեռն Ս. Պատրիարքի, առ Բ. Դուռն ուղղած յիշատակագրին ի պատասխան եկած պաշտօնագրին վրայ կ'խորհրդակցի և նոր տեղեկագիր մը կ'պատրաստէ։ Այս տեղեկագիրն կ'ուղղուի Դատական Նախարարութեան, որու կողմէ սակայն յատուկ ծանուցագրով կ'դարձուի այն Ս. Պատրիարքին։ Եւ Պատրիարքն ալ ներփակելով տեղեկագիրն պատասխանագիր մը կ'գրկէ Նոյն Նախարարութեան։

Յակոբ Արշակ ԼէՔՆեանի ազգային յառաջդիմութեան այս վաղեմի մշակն՝ որ սնտեսական և կրթական այլ և այլ լաւ խորհուրդներ յղացած և մասամբ ի գործ դրած է, իր մահկանացուն կնքեց ի սուգ համակելով հայ հասարակութիւն։ Մեծ. Կարապետ էֆ. Իւթիւճեան՝ կ. Փոլոյ թաղային վարժարանաց ընդհ. Տեսուչն՝ ի դէմս Կրթական խորհրդոյ, սրտաշարժ դամբանական մ'արտասանեց ողբոյցեալ Արշակ էֆէնտիի վրայ և անոր բարեմասնութիւններն դրուատեց։

Ուսումնական խորհուրդն յատուկ շրջաբերականաւ մայրաքաղաքի բոլոր թաղային վարժարաններու ուղարկած է ուսմանց բարեփոխեալ նիւթերը և ներքին կանոնէր մը որպէս զի վարժարաններն միօրինակ ուղղութիւն ստանան։

Ն. Շաննագարինանի չկնքն ի խաս-Գիւղ, նոյնպէս գետինն ու շինքին նիւթերն ամբողջապէս աճուրդի հանուած են վարչական որոշմամբ։ Բայց դեռ որոշուած չէ թէ ի՞նչ նպատակի պիտի յատկանայ գոյացած գումարը։

Նոր Ցանձնաժողով մը. — Մայրաքաղաքի օրագիրները կ'գրեն թէ՝ ըստ կայսերական հրամանի, նոր Ցանձնաժողով մը պիտի կազմուի, որու անդամներն են՝ Վսեմ. Միւնիֆ փաշա, Կրթական նախարար, Վսեմ. Հասան Ֆէհմի փաշա, Մաքսատանց վերատեսուչ, Վսեմ. Յարութիւն փաշա, և Պետական խորհրդէն երկու հոգի։ Ըստ Ցանձնաժողովին պաշտօնը պիտի լինի Հայոց Պատրիարքարանի գործերուն զննացուցիչ կարգադրութիւն մը տալ։

Ազգային ժողովին Դ. Ճիստը տեղի ունեցաւ Օգոստոս 24ին, 58 երեսփոխանաց ներկայութեան։ Խնդրոյ կարևոր նիւթն էր Ս. Պատրիարքի հրաժարականն, և այդ հրաժարականին առիթ տուող պատճառներն ու պաշտօնական բանակցութիւնները։ Ս. Պատրիարքն յատուկ նամակաւ մ'ուղղեալ առ Ազգ. ժողովն՝ կ'յայտնէ թէ յետս կոչած է իր հրաժարականն, ըստ որում՝ կայսերական կառավարութիւնն քանիցս պնդած է այս մասին՝ խոստանալով ի գործ դնել այն ամէն խնդիրներն որ կախ մնացած են, ըստ որում ազգային բարձրագոյն պաշտօնատար մը, յանուն Վեհ. Սուլթանի, յատկապէս իբրև պատգամաբեր՝ եկած և իրեն խոստում տուած է թէ՝ Պատրիարքական հրովարտակներուն բոլոր տրամադրութիւններն անթերի պիտի կատարուին և գոհացուցիչ բարենորոգումներ պիտի լինին յոգուտ Ազգին, և միանգամայն կ'խնդրէ որ յատուկ ժողովն կարգացուին փոխանակեալ բոլոր պաշտօնական գրութիւններն։ Այս գրութիւններն կ'կարդացուին։ Այնուհետև Ամեն. Խրիմեան կ'յորդորէ ժողովն համբերութեան՝ դրուատելով Վարչային մարմիններն՝ իբրև իրենց պարտքն լիովին կատարող։ Համագումար ժողովին և Վարչութեան շնորհակալութեան քուէ տալ կ'առաջարկուի և միանգամայն Ս. Պատրիարքի հրաժարականն ընդունիլ։ Քաղ. ժողովոյ Ատենապետ Եֆ. կ'առարկէ թէ Համ. ժողով և Վարչութիւն Պատրիարք Սրբազանին հետ համերաշխութեամբ գործած են, (թէև նա հրաժարեալ վիճակի մէջ էր) և թէ Սուրէնեան էֆէնտիին առաջարկած բանաձևն Պատրիարքին հրաժարականն ընդունելու մասին դժպատեհ էր։

Յետ աղմկալի վիճաբանութեան՝ կ'ընդունուի Մանուկեան էֆէնտիի առաջարկն 27 քուէով ընդդէմ 22 քուէի զոր կ'շահի Սուրէնեան էֆէնտիի առաջարկն։ Առաջնոյն առաջարկն է այս. —

«Ազգ. ժողովն նկատողութեան առնելով Ս. Պատրիարք չոր հրաժարման խնդիրն, գոհութեամբ տեղեկացաւ մի կողմանէ ազգ. առանձնաշնորհմանց և բարենորոգմանց համար շնորհեալ խոստմանց, և միւս կողմանէ անոնց գործադրութեան սպասողական պայմանաւ Ս. Պատրիարքի պաշտօնի վերաստանձման, և առանց վերջնական որոշում մը տալու հրաժարման

խնդրոյն, յուսալից կ'անցնի իր օրակարգին։» Սուրենեան Եֆենտիի բանաձևն է այս։

—։ Ազգ. ժողովն յետ լսելոյ Վարչութեան ժողովոյ և Համազումար ժողովոյ կողմէ Ս. Պատրիարք Հօր միջոցաւ առ Կայս. կառավարութիւնն մատուցուած թղթերն և նոցա պատասխանիքը, ըստ ամենայնի կ'վաւերէ յիշեալ ժողովոց տեսութիւններն նկատմամբ Ազգին Հայոց և Եկեղեցւոյն։

բ. Լսելով որ Վ. Հ. Սուլթանին կառավարութիւնն անյապաղ ի գործ պիտի դնէ ինչ որ պէտք է ապահովելու համար Հայաստանեայց Եկեղեցին և Հայոց կեանքը, ինչքը և պատիւը, գոհունակութիւն կ'յայտնէ առ Վ. Հ. Սուլթանն սպասելով անոնց գործադրութիւնը տեսնելու։

գ. Ընթեռնլով Ս. Պատրիարք Հօր հրաժարականը, կ'ընդունի զայն։

Շ.

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

Ափրիկէի բաժանման գործն այս ամիս վերջ առաւ այլ և այլ պայմանագրութեանց համեմատ։ Այս պայմանագրութիւնները կ'կնքուին մէկ կողմէ Մեծն Բրիտանիոյ, միս կողմէ Գերմանիոյ, Ֆրանսայի, Բորդուգալի և Դրանսվալի Պօէրներու մէջ, մինչդեռ Բարեյուսոյ գլխէն բողբոյ ձայներ կ'լսուին այս մտօք թէ՝ Լորտ Սալիսբրի իրաւունք չունի Կեդրոնական Ափրիկէն չափել չափչփել և սահմաններ որոշել առանց հարաւային դաղթականաց կարծիքն առնելու։ Դիտելի է որ Ափրիկեան բընիկներ և ցեղապետներ՝ որ անգէտս տունով տեղով այս կամ այն իշխանութեան պաշտպանութեան կ'յանձնուին, այս դրաւումներու մէջ ոչ կարծիք ունին և ոչ կշիռ, ըստ նոր վարդապետութեան որ կ'հռչակէ զերակշիռ՝ ոյժն քան իրաւունքն, պատրուակ բռնելով նաև այն քաղաքակրթիչ դերը զոր Եւրոպա ունի կատարել կիսավայրենի ժողովրդոց մէջ։ Սակայն գիւանագէտներու գծած սահմաններն՝ այս պարագային մէջ՝ այնքան հաստատ հիմ պիտի ունենան որքան ունեցան ի Կեդրոնական Ասիա Անգլիոյ և Ռուսիոյ մէջ քսան տարի առաջ գծուածներն։ Աւելի արիւնը քան մելանը կ'թողու հաստատ դրոշմ երկրային սահմաններու մէջ և ժողովրդոց ճակատագրի վրայ, մինչև իսկ այս լուսաւոր դարուս մէջ՝ ուր միջազգային

կնճիռներ համաժողովներու և իրաւարարութեան միջոցաւ կարգադրելու նկատմամբ եղած ջանքն ու փորձերն փափաքելի ելք մը սակայն չեն ունենար։

Արդէն յայտնի է Ափրիկեան կողմնակալութիւն այն մասն զոր Գերմանիա կ'գրաւէ և որու կ'յանձնուի նաև այս օրերս Հէլիկոլանտ կղզին, որ սահմանուած է գիտական խուզարկութեանց ու միանգամայն պատերազմական ամրութեանց կայան մը լինելու։

Այժմ Ֆրանսա ևս զոհ կ'երևի։ Իր պաշտպանութեան ներքեւ ունի երկրագնահս մեծագոյն կղզիներէն մին, Մատակասկար, Հնդկայէն Ովկէանոս այս մարէարէրն։ Նոյնպէս կ'տիրանայ Սահարայի անապատին և այն ամէն երկիրներուն որ Նիկէր գետին վրայ՝ Սէյէն մինչև Պարուվա՝ Չադ լճին հիւսիս-արևմտեան կողմը կ'տարածուի, ի բաց առեալ Սոքօդօի տէրութեան կալուածներն որ Անգլիական Նիկէր Ընկերութեան ազդեցութեան շրջանին մէջ պիտի մնան։ Իսկ Զանկիպարի վրայ անգլիական իշխանութեան առաջին օգտակար ձեռնարկն եղաւ սոյն կղզւոյն Սուլթանին հանած հրովարտակն՝ որով գերազանցութիւնն մատալուտ ապագայի մը մէջ ի սպառ պիտի ջնջուի Ափրիկէի արևելեան եզերքն՝ ուր մանաւանդ եւրոպական հզօր տէրութիւններն պիտի հսկեն անդուլ որ այդ քստմնելի առուտուրը տեղի չունենայ։ Բորդուգալ՝ որ կ'պահանջէր Ափրիկէի ծոցէն երկրի կտոր մ'որ Մոզամբիկն Անկոլայի հետ կ'կցէ, իրաւունք կ'ստանայ միայն առաջնոյն սահմանները տարածել մինչև Նիասսա լճին արևելեան եզերքը, վարելով իր նախկին իշխանութիւնն Զամպէզի վրայ՝ ի Դէգէ և ի Զումպո, մինչդեռ Մեծն Բրիտանիոյ պիտի պատկանին Զամպէզի գետին հիւսիսային եզերքը, ունենալով հարաւէն գետակից Ռուս և Շիրէ, և սահման՝ Ն'ասսա լճին արևմտեան ափունքը։ Սակայն Անգլիոյ, Միացեալ Նահանգաց և Ֆրանսայի մէջ դիւանագիտական բանակցութեանց նիւթ եղող վէճերն՝ Պէհրինկայի և Նոր-Երկրի մասին, ցարդ կարգադրութեան մը չեն յանգած։ Միւս կողմէ Անգլիական նաւատորմին ռազմափորձերն որոց մէջ Դրայքն ծովակալն իբրև պաշտպան առևտրական ճամբաներու յԱտլանտեան Ովկիանոս, և Սէյմըր ծովակալն իբրև թշնամի. իրարու դէմ պիտի ելնէին, ակնկալուած արդիւնքը չունեցան, վասն զի իրարու չկրցան հանդիպիլ, և ի պաշտօնէ հաղորդուած տեղեկագրէն կ'իմացուի, որ արդի նաւային զօրութեամբ Անգլիա՝ պատերազմի ժամանակ, անզօր պիտի դտնուի արդիլել թշնա-

մին իր ծովու առևտրական արահետներն բռնել և Անգլիան՝ որ ուտելեայ ներածութիւնմ կ'ապրի, սովի մատնել։ Ֆրանսա և Տահոմէյ դեռ անհաշտ կ'մնան։ Ամաղոններու թագաւորն՝ Պէհանզին, կ'մերժէ խաղաղութեան առաջարկ և՝ ըստ երևոյթին, այն ժամանակ պիտի խոնարհի երբ Ֆրանսական թնդանօթն Եպոմէյն ումբակոծէ։ Սպանիա ևս՝ Մարոզի հետ ունեցած վէճն՝ Սպանիական Մէլիլա բերդին վրայ արաբներու բրած յարձակման վրայ, կարգադրելու ճամբուն մէջ է՝ Մարոզի Սուլթանին ընելիք հատուցումներու շնորհիւ։ Եւրոպական Խաղաղութիւնն անվրդով պահելու ջանքեր կ'շարունակուին։ Գերմանիոյ և Անգլիոյ մէջ բարեկամական յարաբերութիւններն աւելի կը սեղմուին ի շնորհս Անգլ-Գերմանական զաղթային պայմանագրութեան և Վիլհելմ կայսեր նոր այցելութեան յԱգլիա՝ ուր այս անգամ աւելի եռանդագին և սիրալիր ընդունելութիւն կ'գտնէ։ Անտի Կայսրը կ'անցնի Ռուսիա։ Ներկայ կ'գտնուի Նարվաի զինուորական մարզանաց և ի Բեռլէրհոֆ մի քանի օր Ցարին և Կայսերական գերդաստանին հետ անցնելէն ետև կ'վերադառնայ Գերմանիա։ Այս այցելութեան քաղաքական նպատակ մը կ'նծայուի, և այս տեսակցութեան առթիւ երկու կայսրներու, Բաբրիվի զօրապետին և Պ. Կիրսի մէջ անցած երկար բանակցութիւններէն կ'ենթադրուի թէ՝ առկախ խնդիրներ խորհրդածութեան առարկայ եղած և կարևոր որոշումներ տրուած են։ Այս մտերմութիւնը հաճելի չթուիր Ֆրանսայի, որու մամուլն կ'ջանայ ապացուցանել թէ Ռուսօ-Ֆրանսական նիզակակցութիւն մ'անհրաժեշտ է, թէև այլք անբնական կ'համարին բռնապետական և հանրավարական կառավարութեանց քաղաքական միութիւնը։ Այս բռնասիրութեան իբրև նոր օրինակ կ'դատապարտուի Հրէից զէմ եղած հրովարտակն, որ բոլոր աշխարհի համակրութիւնը կ'զրգռէ այդ հալածական ցեղին համար։ Շատ հրէայք կ'զաղթեն դէպ ի Ամերիկա, վասն զի Կայսերական ֆոպոլին դրդապրութիւնն՝ առ այժմ յետաձգելու մասին եղած լուրերն անհիմն կ'երևին։ Օսմանեան կառավարութեան այն իմաստուն տնօրէնութիւնն որով Մակեդոնիոյ Պուլղար եպիսկոպոսաց պէրքինէէն շնորհած է, մեծ աղմուկ և դժգոհութիւն կ'պատճառէ Սէրվիոյ և Յունաց մէջ, որ Կայսերական կառավարութեան այս արդարութեան գործն իբրև բռնաբարում կ'նկատեն օրթոտոքս եկեղեցւոյ իրաւանց, թէև վաղուց Պուլղարներն ազդ. անկախ եկեղեցւոյ ամեն առանձ-

նաշնորհմունքը կ'վայելեն և հետևապէս իրենց հոգևոր հոգիները ըն կարդելու և ի պաշտօնէ հաստատել տալու իրաւունք ունին։ Հարաւային Ամերիկա ծագած յեղափոխական շարժումներն՝ որոց պատճառն ելմտական գեղծմունքն են, կ'ստիպեն Արժանդինի Նախագահն՝ Պ. Սէլման, հրաժարիլ՝ մեծ արիւնահեղութէնէ ետք, և անոր կ'յաջորդէ Պ. Բելկրինի։ Նոյնպէս ի Կեդրոնական Ամերիկա Կուատէմալայի և Սան Սալվանտորի մէջ ծագած պայքարն բաւական մտայուղութեան տեղի կ'տայ Եւրոպական հրապարակի վրայ, և ի վերջէ կ'դադրի։ Հնտախան կը ճարակի ի Սպանիա, ինչպէս նաև Միջագետք։ Մաքրութեան պէտքն այդ համառարակին երևմամբ աւելի զգալի կ'լինի մեր երկիրներն՝ ուր աղտեղութիւններն մեծաւն են, և այս տեսակէտով օգտակար ներդործութիւն մ'ունի երկիւղն։

ՎՐԻՊԱԿ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղղ
344	23	աշխարհաքաղաքա-տեսութիւն	աշխարհաքաղաքագի-ութիւն
345	8	Տրօրէն	Տնօրէն
348	3	ժամահարութեանց	ծափահարութեանց
»	23	Տեղեկագինը	Տեղեկագիրը
352	31	շահատէտ	շահագէտ
357	8	սկզբուն	սկզբունք
359	7	Նոմնուցին	Նումնուցին

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԾԱՂԻԿ ԼՐԱԳԻՐ

Ազգային, Քաղաքական եւ Գրական

Այս լրագիրն 1890 Սեպտեմբեր 15էն պիտի սկսի հրատարակուիլ՝ նոր ծրագրով և նոր ուղղութեամբ, մեծագիր քառածալ։

Ծաղիկը պիտի հրատարակուի շաբաթ օրերը։ Պիտի պարունակէ ազգային, քաղաքական, մատենագրական, երգիծական, քննադատական եւ յօդուածներ։ Տարեգինն է Ծաղկի Պոլսոյ համար 45 ղրշ. Գաւառաց համար 50 ղրշ. Օտար երկիրներու համար 12 ֆրանք. հատը 40 փարա։

Ծաղկի Տնօրէն–Հրատարակիչն է ՅՈՎՆԱՆ ԷՖ. ՓԱԼԱՔԱՇԵԱՆ, որու պէտք է դիմել սոյն թերթի վերաբերող ամեն գործի համար, Պոլիս, Էսկի Զապտիէ փողոց ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՆՇԱՆ ԷՖԷՆՏԻի Տպարանն, ուր կ'տպուի Ծաղիկն։

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Գ. Է. ՍԷԼՎԱՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Մահմուտ–Փաշայի գլուխ թիւ 3

Ոսկի, արծաթ, Նիքէլ, ժամացոյց, շղթայ, ապարանջան եւ.

Ով որ մի միայն 7 մէճիտ դրկէ այս վաճառատունն անյապաղ պիտի ստանայ Ոսկի, կոթէն լարուող, խիստ սիրուն և ընտիր ժամացոյց մը, թէ արանց և թէ կանանց համար։ Թղթատարի ծախքն վաճառատան կ'վերաբերի։ Ժամացոյցի առևտուրով զբաղող վաճառականք ևս կրնան մեծապէս օգտիլ Սէլվաճեան Վաճառատան գներէն։